

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı'da Yerel Tarih Çalışmaları ve Yerel Tarih Yazarı Olarak Muallimler

Yurdal Demirel*

Giriş

Yerel Tarih

Yerel, kavram olarak anlamını bir kavram çifti içinde buluyor. Onun anlamı, ya evrensel-yerel, ya da ulusal-yerel karşılığı içinde belirleniyor.¹ “Tarihte yerellik” ifadesi iki farklı anlam içermektedir. İlk olarak bir yörenin, bir bölgenin veya bir ülkenin tarihinin sahip olduğu “kendine özgü” niteliklerdir. İkincisi ise zihnimizde yarattığı çağrışım, yerel tarih araştırmalarına ağırlık vermeye ilişkin genel bir tutumu yansıtmaktadır.²

Yerel tarih, sınırlı bir coğrafi alanın incelendiği, ulusal tarih anlatısında görmezden gelinen yerel ve insani unsurlara yer vererek tarihin kişiselleştirilmesine ve insanların ait oldukları sosyal grupla bağlarının hem anlaşılmasına hem de gelişmesine yardımcı olan bir tarih türü olarak tanımlanabilir.³

Bir kişinin yerel tarih çalışması yapmasını tetikleyen etkenleri dört başlıkta ele alabiliriz. Bunlardan birinci etken insanların yaşadıkları ve geldikleri yere aidiyetlerini derinleştirmek ya da pekiştirmektir.⁴ İkinci etken, kendi tarihini yazdırmak isteyen bir aristokrasinin, bir dini gücün hatta kent meclisleri aracılığı ile örgütlenmiş bir burjuvazinin mevcudiyetidir. Üçüncü etken, dünyayı

* Doktora Öğrencisi, Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman/TÜRKİYE; Müdür, 23 Nisan İlkokulu, Mardin, TÜRKİYE, yurdaldemirel@gmail.com ORCID: 0000-0002-0820-7642

1 İlhan Tekeli, “Yerel Kavramı Üzerine Bazı Yorumlar”, *Yerel Tarihçilik, Kent, Sivil Girişim -Yerel Tarih Grupları Deneyimi-*, ed. Funda Çelebi, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 2001, s. 186.

2 Selçuk Akşin Somel, *Yerel Tarih Araştırmaları İçin Kılavuz*, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 2000, <http://samsun01.blogcu.com/yerel-tarih-arastirmalari-icin-kilavuz-i/726792>.

3 Aslı Avcı Akçalı, *Tarih Öğretiminde Merkeze Bağlılığın Azaltılması Yolunda Bir Çözüm Önerisi: Yerel Tarih*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi), İzmir, 2013, s. 42.

4 Christoph K. Neumann, “Panel: Yerel Tarih Çalışmalarının Kentlerin Bugünleri ve Gelecekleriyle İlişkilendirilmesi” *Yerel Tarihçilik, Kent, Sivil Girişim: Yerel Tarih Grupları Deneyimi*, ed. Funda Çelebi, İstanbul, 2001, s. 108.

keşfetmeye, tanımlamaya, kategorize etmeye, sözün kısası bilmeye yönelik büyük tutkudur.⁵ Dördüncü etken ve son dönemlerde yapılan yerel tarih çalışmalarının en önemli etkenlerinden biri olan her ailenin ve her mekânın kendi tarihi olduğu ve bu tarihin, sunacağı detaylı bilgilerle daha kapsamlı çalışmalara katkıda bulunacağı fikri gizlidir.⁶

Türkiye’de Yerel Tarihçilik

Ülkemizde yerel tarih yazımı ile ilgili ilk örnekler beylikler döneminden itibaren rastlamaktayız. Bu dönemde ilgili beyliklerin başkentleri ve önemli şehirleri hakkında yerel tarih çalışmaları yapılmıştır.

Beylikler döneminde özellikle Artuklular döneminde yerel tarih çalışmalarının önemli bir yere sahip olduğunu bilmekteyiz. Bu dönemde İbnü’l Ezrâk’ın yazdığı *Tarihu Meyyâfârikîn ve Âmid* adlı eseri İbn İlahmîş’in Kızıltepe (Dunaysır)’ı anlattığı *Ĥilyetü’s-seriyyîn min ĥavâşî’d-Düneysiriyyîn*, Halife bin Mehâsin’in *Harran Tarihi*, Mutahhar bin Şeref’in *Ahlat Tarihi*, İmadeddîn İsmail’in *Musul Tarihi*, el-Hâlidî’nin *Ahbâr el-Musul’u* ve İbn Mustavfi’nin *Erbil Tarihi* gibi yerel tarih çalışmaları yapılmıştır.⁷

Osmanlılar döneminde yapılan ilk yerel tarih çalışmalarının özellikle İstanbul, Edirne ve Bursa gibi başkentler üzerine yapıldığını görmekteyiz. İstanbul ile ilgili yapılan çalışmalar içerisinde şehrin genel tarihinin yanı sıra Ayasofya üzerine yapılan birçok tarih çalışması yapılmıştır. Dünya tarihinin önemli miraslardan biri olan Ayasofya tarihinin değişik dönemlerinde ilgi odağı olmuş, tarih ve daha pek çok ilim dallarında araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Birçok yerel tarihçi Ayasofya’nın mimarisini, tarihçesini, efsanelerini içeren yerel tarih çalışması yapmıştır.

Tanzimat öncesi dönemde başkentlerin dışında Balkan ve Ortadoğu coğrafyasında Bosna, Silistre, Şam, Bağdat, Kudüs, Yemen, Mekke, Medine gibi şehirler hakkında da yerel tarih çalışmaları yapılmıştır.

Türkiye’de yerel tarihin önem kazanması Tanzimat dönemi ile birlikte başlamıştır. 1870’li yıllardan itibaren özellikle büyük Osmanlı şehirlerinde modernleşmenin görüldüğü bir süreçtir. Avrupa finans kapitalinin yaptığı yatırımla ilk fabrikalar

5 Esra Danacıoğlu, *Geçmişin İzleri: Yanı başımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2001, s. 3.

6 Stephen Caunce, *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, Tarih Vakfı Yurt Yay., çev. Bilmez Bülent Can, Alper Yalçınkaya, İstanbul, 2001, s. 8.

7 Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul, 1973, s. 223.

ortaya çıkmış, trenler ve vapurlar ile ulaşım yaygınlaşmıştır. Şehirlerde caddeler açılmış, oteller inşa edilmiştir. Bu arada 93 Harbi sonrası Rumeli ve Kafkasya tarafından gelen göçmen nüfus özellikle kırsal kesimde önemli bir tarımsal üretim artışı getirmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in maarife yönelik altyapı için kaynaklar yaratması okullaşmayı arttırmıştır. Belediyelerin kurulması, posta telgraf teşkilatının oluşması, vilayet matbaalarının açılması, şehir gazetelerinin çıkmaya başlaması bu döneme rastlar. Özellikle vilayet salnameleri yerel tarihçiler için zengin malumat sağlamıştır. İşte böyle bir ortamda yerel tarihlerin yazılması için gerekli sosyo-kültürel ortam ortaya çıkmıştır.⁸

II. Meşrutiyet'ten 1930'lara uzanan dönemde kent tarihçiliği alanında yapılan çalışmalarda toplum bilimsel açıdan çözümlenmeler de başlamış, kentlere ilişkin ilk istatistik veriler toplanmaya başlamıştır. Tarih alanında bir önceki dönem yazılmaya başlanan kent tarihi ve rehberlerin ise sayıları artmaya devam etmiştir.⁹

Cumhuriyet ile birlikte yerel tarih yazıcılığında bir artış gözlenmiştir. Bunda halkevlerinin önemli bir rolü vardır. Halkevleri, tarih, müze, edebiyat ve folklor şubelerinin çalışmaları neticesinde yayınlanan dergilerde de faaliyet gösterdikleri bölge ve yerleşim yerlerinin tarihine ilişkin yazılar ve yayınlanan kitaplarla yerel tarih yazıcılığının gelişmesinde önemli bir rol üstlenmişlerdir.

1950-1960 dönemi ise kent araştırmaları yönünden çok verimli olmayan bir geçiş dönemidir. Genellikle resmi ya da yarı-resmi kuruluşların kendi işlerinin yerine getirilmesi sırasında yapmak zorunda kaldıkları, amaç ve yöntem yönünden zayıf araştırmalar mevcuttur.¹⁰ 1970'ler ve 1980'lerin ortasına kadar ki dönemde ise kentsel çalışmalar büyük oranda yaygınlaşmıştır. 1980'lere dek üniversiteler kentsel araştırma konularına derinlik getiren merkezler iken darbe sonrası ise vakıf, dernek, birlik benzeri odaklar kentsel araştırma konularının çeşitlenmesi ve derinleşmesinde ön plana çıkmıştır.¹¹

8 Yusuf Oğuzoğlu, "Yerel Tarih", *Türkiye'de Tarih yazımı*, ed. Vahdettin Engin-Ahmet Şimşek, Yeditepe Yay., İstanbul, 2011, s. 409-410.

9 İlhan Tekeli, "Türkiye'de 19. Yüz Yıl Ortalarından 1950'ye Kadar Kentsel Araştırmanın Gelişimi", *Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, , der. Sevil Atauz, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay., Ankara, 1988, s. 251-252.

10 Ruşen Keleş, "1951-1960 Yıllarında Kent Araştırmaları", *Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, , Der. Sevil Atauz, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay., Ankara, 1988, s. 280.

11 Raci Bademli, "Türkiye'de Kentsel Araştırmaların gelişimi: 1974-1984", *Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, , der. Sevil Atauz, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay., Ankara, 1988, s. 301.

Türkiye’de yerel tarih çalışmalarının sistematik bir düzeye erişmesi 1990’lı yılların başından itibaren Tarih Vakfı’nın yaptığı çalışmalar neticesinde olmuştur. 1990’lı yıllarda Türkiye’de yerel kültürlerin, tarihsel dokuların korunmasına ve araştırılmasına yönelik çalışmalar ortaya çıktı. Vakıf bünyesinde Mart 1999 tarihinde “Yerel Tarih Grupları Projesi” başlatılmıştır. Bu projeye kent ve kentlilik bilincinin o kente dair tarih bilinciyle birlikte gelişebileceği vurgulanmakta ve Türkiye’nin çeşitli kentlerinde kültürel ve tarihsel dokunun korunmasına, araştırılmasına duyarlı sivil girişimlerle, yerel tarih alanında araştırma yapan ve yaşadığı bölgenin/kentin/sokağın tarihine sahip çıkma duyarlılığında olan kentlilerin, ortak projeler etrafında buluşması ve bir arada çalışması desteklenmektedir.¹²

Yerel tarihçiliğin gelişimine katkıda bulunan kurumlardan bir diğeri ise Türkiye’de özellikle 2000’lerden itibaren birbiri ardına açılan kent arşivleri, kent müzeleri ve kent ihtisas kütüphaneleridir. Kentlerin sosyo-ekonomik ve kültürel tarihleri, gelenek görenekleri, jeolojik dönüşümlerinin ortaya konulması, yaşanılan kente ait tarih bilinci oluşturulması ve aidiyet duygusu sağlanması gibi yerel tarih çalışmaları açısından son derece önemli olan kent arşivi, kent müzeleri ve kent ihtisas kütüphaneleri kentlerin tarihsel gelişiminin ortaya konulması ve gerekse tarihçilerin araştırma konuları için ihtiyaç duyabileceği belge ve birikim depolandığı yerler olarak da bu çalışmalarda büyük bir ayrıcalığa sahiptir.¹³

Günümüz Türkiye’sinde yerel tarih çalışmaları gerek üniversitelerin lisans düzeyinde eğitim veren tarih bölümlerinde, gerekse belediyelerin bünyelerinde kurulan kent arşivi ve müzeleriyle önemli bir ivme kazanmıştır. Tarih eğitimi ve öğretiminin günümüzde daha çok yerelden ulusala oradan da evrensele uzanan bir çizgide seyir kat etmesi yerel tarih çalışmalarının önemini bir kat daha artırmaktadır.¹⁴

Osmanlı Döneminde Yerel Tarihi Yazılan Şehirler/Bölgeler

Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar geçen süre içerisinde Ek 1’de görüldüğü üzere

12 “Yerel Tarih Grupları Projesi”, [http://tarihvakfi.org.tr/ProjeDetay/yereltarihgruplariprojesi/21\(05/15/2015\)](http://tarihvakfi.org.tr/ProjeDetay/yereltarihgruplariprojesi/21(05/15/2015)).

13 Kent arşivleri, kent müzeleri ile kent ihtisas kütüphaneleri hakkında geniş bilgi için bkz. Sevil Saka, *Şehir Arşivlerinin Gelişimi ve Türkiye’de Şehir Arşivi Olgusu*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), İstanbul, 2004; *Kent Hafıza Merkezleri Kent İhtisas Kütüphaneleri, Kent Arşivleri ve Kent Müzeleri Sempozyumu Bildiriler ve Tartışmalar Kitabı*, Detay Yay., Ankara, 2010.

14 Gökdemir, *agm.*, s. 221.

yüz elli dört çalışma tespit ettik. Yapılan bu yerel tarih çalışmalarını bölgelere göre tasnif ettiğimizde Tablo 1'de görüldüğü üzere en çok çalışma yapılan bölgeler olarak yirmi sekizer çalışma ile Anadolu şehirleri ve başkentlik yapan şehirler olduğunu görmekteyiz.

Anadolu şehirleri ile ilgili yapılan yerel tarih çalışmalarına baktığımız da ise bu dönemde en çok çalışma yapılan şehir olarak Balıkesir ve Karaman dikkati çekmektedir. Balıkesir ve Karaman hakkında üçer çalışma yapılmıştır. Balıkesir ve Karaman hakkında yazılan altı çalışmadan beş tanesi bu bölgelerde görev yapan muallimler tarafından yapılan çalışmalardır. İlerleyen bölümlerde de anlatıldığı üzere Balıkesir ile ilgili İsmail Hakkı (Uzunçarşılı) Bey, Karaman ile ilgili de Hüsnü (Savaşçın) Bey ile Süleyman Faik (Akçın) Bey çalışma yapmışlardır. Süleyman Faik Bey'in çalışması Karaman ve İçel şehirlerini birlikte ele alan bir çalışmadır.

Bunun dışında Konya, Diyarbakır, Kayseri, Amasya ve Mardin hakkında ikişer, Ankara, Antalya, Artvin, Bolu, Çanakkale, Erzurum, Harput, Maraş, Milas, Samsun, Sinop, Trabzon ve Van hakkında ise birer kitabın yazıldığını görmekteyiz.

Osmanlı'ya başkentlik yapan İstanbul, Bursa ve Edirne hakkında yapılan çalışmalara baktığımız zaman en çok eserin on dört çalışma İstanbul ile ilgili yazıldığı anlaşılmaktadır. İstanbul çalışmaları başkentlerle ilgili yapılan çalışmaların %50'sini meydana getirmektedir. Bu dönemde Bursa ile ilgili on bir Edirne ile ilgili üç çalışma yapılmıştır.

Asya ile ilgili çalışmalara baktığımızda en çok çalışmanın Kafkasya ile ilgili yapıldığı görmekteyiz. Bunun da nedeni Kafkasya'dan Anadolu'ya yapılan göçlerle gelen kişilerin Atayurtlarına olan ilgisi ve Rusya ile olan siyasi gelişmelerden dolayı kaynaklanmaktadır.

Orta Asya şehirleri ve Afganistan hakkında dörder çalışma yapılmıştır. Orta Asya şehirlerinden Hive hakkında iki çalışma Türkistan ve Kaşgar hakkında birer çalışma yapılmıştır. Afganistan ile ilgili dört Azerbaycan ile ilgili iki çalışma yapılmıştır.

Uzak Doğu Asya ülkeleri ile ilgili yapılan altı çalışmadan ikisi Çin, diğerleri ise Açe, Japonya, Kamer Adaları ve Siyam hakkındadır.

Tablo 1: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Yerel Tarih Çalışması Yapılan Şehir/Bölgeler

Sıra	Bölge	Şehir/Ülke	Genel	
			Eser Sayısı	Toplam
1	ANADOLU		28	28
2	BAŞKENTLER	İstanbul	14	28
		Bursa	11	
		Edirne	3	
3	ASYA	Kafkasya	7	23
		Azerbaycan	2	
		Afganistan	4	
		Orta Asya	4	
		Uzak Doğu	6	
4	ARABİSTAN	Haremeyn (Mekke – Medine)	7	18
		Yemen	11	
5	AFRİKA	Trablusgarb	6	17
		Mısır	7	
		Diğer	4	
6	BALKANLAR	Bosna	3	17
		Arnavutluk	3	
		Bulgaristan	3	
		Yunanistan	2	
		Diğer	6	
7	ORTADOĞU	Şam	4	14
		Kudüs	4	
		Beyrut	2	
		Diğer	4	
8	ADALAR	Girid	3	9
		Rodos	2	
		Kıbrıs	2	
		Diğer	2	

Arabistan bölgesi ile ilgili yapılan on sekiz çalışmanın on biri Yemen ile ilgilidir. Bunda Yemen coğrafyasının Osmanlı'nın son yıllarındaki siyasi gelişmeleri etkili olmuştur. Yemen çalışmalarından on tanesi bölgenin geneli hakkında olup bir tanesi sadece Hadramut şehri hakkında yazılmıştır. Kutsal bölgeler dediğimiz

Harameyn bölgesi hakkında da yedi çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan altısı Harameyn adı altında yapılmış çalışmalar olup birisi sadece Mekke tarihi hakkında yapılmıştır.

Afrika çalışmalarına baktığımız zaman Trablusgarb ve Mısır ile ilgili yapılan çalışmaların ön plana çıktığını görmekteyiz. Ayrıca bu kitadan Sudan, Cezayir ve Zengibar hakkında çalışmalar yapılmıştır.

Balkan coğrafyasında ise Bosna, Bulgaristan ve Arnavutluk hakkında üçer Yunanistan hakkında iki adet çalışma yapılmıştır. Ayrıca Makedonya, Karadağ, Manastır, İşkodra, Üsküb ve Tuna hakkında da birer çalışma yapılmıştır.

Ortadoğu ile ilgili on dört çalışma yapılmış olup bunların dörder tanesi Şam ve Kudüs ile ilgilidir. Beyrut hakkında ise iki çalışma yapılmıştır. Diğer çalışmalar ise Bağdat, Hayfa, Musul ve Suriye hakkındadır.

İncelediğimiz dönemde çalışma yapılan bir diğer bölge adalar bölgesi ve Kıbrıs'tır. Adalar içerisinde en çok çalışma yapılan bölge üç çalışma ile Girid adasıdır. Bu durumu adanın bu dönemdeki siyasi durumundan kaynaklanmaktadır. Kıbrıs hakkında ise iki çalışma yapılmıştır. Çalışma yapılan diğer adalar ise Meis ve on iki adayı içeren İsporat Adaları çalışmasıdır.

Yerel Tarihleri Yazarlar

Osmanlı döneminde yerel tarih alanında yazılmış tespit ettiğimiz yüz elli dört eserin yüz yirmi yedi ayrı kişi yazmıştır. Bunlardan yüz üç tanesinin meslekleri tespit edilebilmiştir. Bu kişilerin mesleki dağılımlarına baktığımızda askerlik mensupları, muallimler, doktorlar, hukukçular, ulemaya mensup olanlar, mülki amirler, maliye mensupları vb. gibi meslek sahiplerinin bu alanda eserler meydana getirdiklerini görmekteyiz.

Yerel tarih çalışmaları yapan kişilerin mesleklerini incelediğimizde Tablo 2'de görüldüğü üzere en çok asker kökenlilerin bu alanda eser verdiklerini görmekteyiz. Bilindiği üzere eğitimin modernleşmesi askeri kurumlarla başladı. Bu kurumlardan mezun olan asker kökenli kişiler ülke sathında birçok alanda öncülük ettiler. Yerel tarih çalışmalarında da asker kökenli olan kişiler görev yaptıkları yerlerde askeri birliklerin bulunduğu şehir, ilçe, kasaba ya da bölge hakkında ya kişisel merakları ya da görevleri icabı bilgiler toplayıp yayınlamışlardır.

Tablo 2: Yerel Tarih Yazarlarının Mesleki Dağılımı

SIRA	MESLEK	TOPLAM KİŞİ	YÜZDE
1	Asker	27	21,26%
2	Muallim	21	16,54%
3	Ulema	13	10,24%
4	Doktor	10	7,87%
5	Mülki Amir	9	7,09%
6	Hukukçu	7	5,51%
7	Gazeteci	3	2,36%
8	Diğer	14	11,02%
9	Bilinmeyen	23	18,11%
TOPLAM		127	100%

Askerlik mesleğine mensup olanlardan sonra en çok eser veren ikinci meslek grubu muallimlerdir. Bu alanda eser veren muallimler ve eserleri hakkında ilerleyen bölümlerde geniş bilgi verilecektir.

Doktorluk mesleğine sahip olanlarda gerek bir şehirde askerlere göre daha uzun süreli kalabildikleri için görev yaptıkları yerlerde mesleklerinin yerine getirirken buldukları şehirle bütünleşmiş ve şehirle kurdukları aidiyet duygusu içerisinde önemli eserler meydana getirmişlerdir.

Mülki amirlerde doktorlar gibi görev yaptıkları vilayetler başta olmak üzere memleketleri hakkında eserler vermişlerdir.

Yerel tarih alanında eser veren meslek gruplarından dikkat çekici bir nokta ulemaya mensup olan on üç kişinin hemen hepsinin kendi memleketleri hakkında eser vermeleridir.

Bu mesleklere mensup olanların dışında rüsumat müdürü, vergi müdürü, vilayet mektupçusu, tophane muhasebe kalemi kâtibi, tahrirat kalemi sermüsevvidi, belediye başkanı, eczacı, orman ve maâdîn evrak müdürü, maarif nezareti evrak müdürü, banka mümeyyizi, defterdar gibi meslek sahipleri yerel tarih alanında eser vermişlerdir.

İncelediğimiz dönemde yerel tarih kitabı yazan fakat mesleki kökenleri tespit edilemeyen yirmi dört kişi yer almaktadır.

Yerel Tarih Yazarları İçerisinde Muallimler ve Eserleri

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e olan dönemde yazılan yerel tarih kitabı yazarlarının bir bölümünü de gerek sivil mekteplerde gerekse askeri mekteplerde görev yapan muallimler, maarif müfettişler gibi maarif mensupları meydana getirmektedir. Tablo 3'den anlaşılacağı üzere bu kişilerin sayısı yirmi birdir.

Tablo 3: Yerel Tarih Alanında Eser Veren Muallimler

SIRA	MUALLİM	ESER(LER)İ
1	Abdülkadir Bey	Bursa Tarihi Kılavuzu
		Bursa Rehberi
2	Ahmed Kemal Bey	İsperat Adaları ve Tarihçesi
		Mufassal Meis Ceziresi Tarihi
3	Besim Bey	Maraş Tarihi ve Coğrafyası
4	Ferid Bey- Mehmed Muhlis Bey - Mümtaz Bahri Bey - Faik Bey	Konya Rehberi
5	Hüseyin Hilmi Bey	Sinob Kitabeleri
6	Hüsnü Bey	Karaman Ahval-i İctimaiye Coğrafiye ve Tarihiyyesi
		Karamanoğulları Hayat ve Vekâyi'-i Târihiyyeleri
7	İbrahim Hakkı Bey- Mustafa Midhat Bey	Muhtasar Kıbrıs Coğrafyası ve Muhfasar Kıbrıs Tarihi
8	İsmail Hakkı Bey	Karesi Meşâhiri. Ulemâ ve Meşayih Fashı
		Karesi İdadî, Sultânî, Lisesine Mahsûs Sâlnâme
9	Mehmed Raif Bey	Mirat-i İstanbul
		Topkapı Saray-ı Hümayûnu ve Parkının Tarihi
		Sultân Ahmed Parkı ve Âşâr-ı Atıkası
10	Mehmed Refik Bey- Mehmed Behcet Bey	Beyrut Vilâyeti. 2 Cilt
11	Mehmed Şerif Bey	Azerbaycan ve İnkılabı
12	Mehmet Tevfik Bey	Manastır Vilâyetinin Tarihçesi

13	Mehmed Ziya Bey	Alem-i İslamiyet: Açe Tarihi
		Bursa'dan Konya'ya Seyahat
		İstanbul'daki Âsâr-ı Atika Hakkında Muhtasar Mâlûmat
		İstanbul ve Boğaziçi. 2 Cilt
		Kariye Câmî-i Şerîfi
14	Süleyman Faik Bey	İçil ve Karaman Tarihi
15	Süleyman Fikri Bey	Antalya Livası Tarihi
16	Ziver Bey	Rodos Tarihi
		Kıbrıs Tarihi

Yerel tarih alanında eser meydana getiren yirmi bir muallimden on üçü tek başına, geriye kalan sekiz kişi ise ortak imzalı eserler meydana getirmişlerdir. Ortak imzalı yayınlanan üç kitap olup bunlardan *Beyrut Vilâyeti ve Muhtasar Kıbrıs Coğrafyası ve Muhtasar Kıbrıs Tarihi* çalışması iki muallim tarafından *Konya Rehberi* ise dört muallim tarafından yazılmıştır.

Ayrıca Tablo 4'den de görüleceği üzere incelememize konu olan yirmi bir kişinin yanı sıra asıl mesleği muallimlik olmayan fakat meslek hayatının çeşitli dönemlerinde değişik eğitim kurumlarında muallimlik yapmış ve yerel tarih alanında eser vermiş dört kişi daha tespit edilmiştir.

Osman Rıfat Bey ise tabip olup Edirne'de değişik sivil mekteplerde muallimlik görevinde bulunmuştur.

Şevket Şakir Bey ise bir süre ticaret ile meşgul olduktan sonra devlet hizmetine girmiştir. Vilayet gazetesi başyazarlığı ve Vilayet Mektubi Kalemî Mümeyyizliği görevinde bulunmuştur. Bu görevlerinin yanı sıra Trabzon Askerî İdâdîsi'nde bir süre muallimlik görevinde bulunmuştur.

Halil Edhem Bey, kırk beş yıllık devlet hizmetinde müzecilik başta olmak üzere belediye başkanlığı, mebusluk vb. görevlerde bulundu. Bu görevleri sırasında Darüşşafaka, Mülkiye Mektebi, Darül-Muallimîn ve Darülfünûn'da Tabiiye ve Jeoloji Öğretmenliği ve kardeşinin kurduğu Sanayii Nefise (Güzel Sanatlar) Mektebinde Müdürlük görevlerini de yerine getirdi.

Ahmed Nazif Bey, Kayseri'de mahkeme kâtipliği, değişik yerlerde kaymakamlık ve mal müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. Kayseri'de görev yaptığı yıllarda buradaki çeşitli mekteplerde hüsn-i hat muallimliği görevinde de bulunmuştur.

Tablo 4: Yerel Tarih Alanında Eser Veren Belirli Bir Döneminde Muallimlik Yapan Kişiler

SIRA	YAZAR	MESLEĞİ	ESERİ
1	Osman Rıfat	Doktor	Edirne Rehnüması
2	Şakir Şevket	Mektubi Kalemî Mümeyyizi, Tüccar	Trabzon Tarihi
3	Halil Ethem Eldem	Müzeci, Belediye Başkanı, Mebus	Kayseriyye Şehri
4	Ahmed Nazif Efendi	Kâtip, Kaymakam, Mal Müdürü	Mirat-ı Kayseri

1. Abdulkadir Bey

Abdulkadir Bey'in hayatı hakkında ki bilgilerimiz yok denecek kadar azdır. Doğum tarihi ve yeri hakkında bir bilgimiz bulunmamakla beraber asker kökenli olduğunu ve 1900'lerin ilk yıllarında Bursa Leyli Askeri Rüşdiye Mektebi'nde tarih ve coğrafya muallimlikleri görevinde bulunduğunu biliyoruz. Bu dönemde mülazım olan ve encümen-i Tarih üyeliği de yapan Abdulkadir Bey, Birinci Dünya Savaşı'nda şehit düştü.¹⁵

Abdülkadir Kadri Bey'in yerel tarih çalışması olan Bursa Tarihi Kılavuzu, Bursa'nın coğrafi durumu ve rüzgarlarından sonra Osmanlı fethi öncesinden IV.Mehmed'e kadar geçen dönemi ayrıntılı biçimde ele almaktadır. Eserde olayların kronolojik anlatımının yanı sıra hükümdarlarla aynı çağı paylaşan bilginler ve arifleri de ele alınmaktadır. Eser, Mehmet Fatih Birgül ve Levent Ali Çanaklı tarafından günümüz Türkçesine aktarılmış ve Bursa İl Özel İdare Kültür ve Turizm Daire Başkanlığı tarafından yayınlanmıştır.

Abdulkadir Bey'in ikinci yerel tarih çalışması da Bursa ile ilgili olup şehir hakkında hazırlanmış ilk rehber kitap özelliğini taşıyan eserin adı Bursa Rehberi'dir. Eser özellikle Bursa'yı turistik olarak tanıtmaya amacını taşımasından dolayı, şehrin 1913 yılındaki genel manzarasını açık ve net olarak ele vermektedir. Son olarak, reklam endişesinin ötesinde o dönemde ki milli iktisat söylemlerinin etkisiyle kitabın yaklaşık dörtte biri, şehrin 1913 yılındaki önemli ticarethanelerini tanımaya ayrılmıştır. Eser, Mehmet Fatih Birgül ve Levent Ali Çanaklı tarafından transkribe edilerek Bursa İl Özel İdare Kültür ve Turizm Daire Başkanlığı tarafından yayınlanmıştır.

15 <http://www.bursa.com/wiki/Abdulkadir> (12/05/2018); <https://www.haberler.com/yesil-schir-kitapligi-bursa-tarihi-kilavuzu-ile-haberi/> (12/05/2018)

2. Ahmed Kemal (İlkul) Bey

Ahmet Kemal, 1889 yılında Rodos Adası'nda doğdu. İbtidai ve rüşdiye tahsillerini burada tamamladıktan sonra Ağabeyisi Süleyman Fuat'ın sahibi olduğu Tefeyyüz kitabevinin idaresine çalışmaya başladı. Bir süre adliye kaleminde çalıştı. Sömbeki adasındaki bir muallimlik kadrosu için yapılan sınavı kazanarak muallimlik yapmaya başladı. Daha sonra sırasıyla Kalimnos adası, Meis adasında baş muallimlik, Aksaray'daki Rehber-i İttihâd-ı Osmânî mektebinde (ortaokul) Türkçe ve tarih muallimliği, Beşiktaş İttihat ve Terakki mektebinde Türkçe muallimliği yaptı. Talat Bey tarafından Orta Asya'ya muallim olarak gönderildi. 18 Haziran 1920 tarihinde Türkiye'ye döndü. Ahmet Kemal'in Türkiye'ye döndükten sonraki hayatı hakkında sağlıklı bir bilgi yoktur. Ancak bu yıllarda daha önce yazdığı eserlerini basturmakla uğraştığı bilinmektedir. Ahmet Kemal Bey, 22 Mayıs 1966 tarihinde vefat etti.¹⁶

Yazı hayatına Meis adasında muallimlik yaptığı dönemde başlayan Ahmet Kemal'in ilk eseri bu adaya dair yazdığı Mufassal Meis Ceziresi Tarihi adlı yerel tarih çalışmasıdır. 26 sayfadan meydana gelen eser 1911 yılında Rodos Adasında Apollon Matbaasında basılmıştır.

Ahmed Kemal'in ikinci yerel tarih çalışması da bir adalar tarihçesidir. Yazar çalışmasında İsporad Adaları olarak adlandırılan adalardan Meis, Sömbeki, Kalimnos, Kaşot, Kerpe, İlyaki, İstanköy adası hakkında malumat vermektedir. Bu çalışma ilk çalışmadan dört yıl sonra 1915 yılında İstanbul Hikmet Matbaasında yayınlanmış olup 55 sayfadan ibarettir. Çalışma 1996 yılında Cemalettin Taşkıran tarafından transkribe edilerek Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Strateji Etüd Başkanlığı yayınları arasında yayınlanmıştır.

3. Besim Bey

Besim Bey, 1882 yılında Uşak'ta doğdu. 1910 yılında Dârü'l-Muallimîn Mektebinden mezun oldu. 14 Ekim 1910 tarihinden itibaren sırasıyla Konya, Trabzon, Ankara Dârü'l-Muallimîn mekteplerinde muallimlik ve müdürlük yaptı. Satı Bey'in daveti üzerine İstanbul Darüşşafaka Akaid-i Diniye muallimliğine tayin edildi. 2 Nisan 1914 tarihinde bu görevden istifa suretiyle ayrıldı. 8 Nisan 1914 tarihinde Konya Dârü'l-Muallimîn Müdürü olarak görevlendirildi. 2 Ekim 1915 tarihinden 23 Nisan 1919 tarihine kadar Maraş, İçel ve Niğde Maarif Müdürlükleri

16 Ahmed Kemal Bey'in hakayı hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmed Kemal İlkul, *Çin-Türkistan Hâtıraları, Şanghay Hâtıraları*, haz. Yusuf Gedikli, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999, s. 9-23.

yaptı. 23 Nisan 1919 yılında İstanbul Hükümeti tarafından görevinden azledildi. 30 Ağustos 1919 tarihinde 2'nci defa İçel Maarif Müdürlüğüne atandı. TBMM'nin I inci Dönemine Kütahya'dan Milletvekili seçilerek 24 Nisan 1920 tarihinde Meclise katıldı. II, III ve IV üncü dönemlerde Aksaray'dan, V, VI ve VII'nci dönemlerde tekrar Kütahya'dan Milletvekili seçilerek parlamentodaki yerini 1946 yılına kadar korudu. 1936-1941 yılları arası Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde ve Polis Enstitüsünde Öğretmenlik yaptı. Besim Bey, 7 Kasım 1965 tarihinde Ankara'da vefat etti.¹⁷

Besim Bey, hemen her zaman ve zeminde yazmış ve her fırsatta kitaplar neşretmiştir. Yerel tarih alanında ise Maraş Tarihi ve Coğrafyası isimli eseri meydana getirmiştir. Maraş'ın tarihinin ve coğrafyasının anlatıldığı çalışma Maraş Tarihi ve Coğrafyası adlı eseri değişik dönemlerde transkribe yapılmıştır.

4. Ferid Bey- Mehmed Muhlis Bey- Mümtaz Bahri Bey-Faik Bey

a. Ferid Bey

Ferid Bey, 1880 yılında Konya'da doğdu. 1898 Konya İdadisi'nden, 1901 yılında Dârü'l-Muallimîn-i Âliye mektebinden mezun oldu. Aynı yıl içerisinde Konya İdâdi mektebinde göreve başladı. Burada Türkçe ve Coğrafya dersleri başta olmak üzere Kitabet, Hendese, Mevalid-i Zirâiye, Kozmografya, Hesap muallimlikleriyle birlikte “muavin-i salis”lik, sonra “muavin-i sani”lik ve “muavin-i evvel”lik vazifelerinde de bulundu. 1907 yılından itibaren Mâmüretü'l-Aziz, Niğde, Diyarbakir'de maarif müdürü olarak görev yaptıktan sonra 1919 yılında memleketine Maarif Müdürü olarak döndü. 1924 yılında emekli olana kadar bu görevini yürüttü. Fakat emekli olduktan sonra da eğitimle ilişkisini kesmedi. Vefatının on gün evveline kadar Konya içindeki çeşitli okullarda Fransızca, Tarih, Coğrafya, Vatani Malûmat derslerini okuttu. Ferid Bey, 1942 yılında Konya'da vefat etti.¹⁸

b. Mehmed Muhlis Bey

Mehmed Muhlis Bey, 17 Mayıs 1886 tarihinde Konya'da doğdu. İlk tahsilini Konya Sıbyan Mektebinde, orta tahsilini de Konya İdadisi'nde yaptı. Yüksek tahsili için Konya Hukuk Mektebine devam etti, ancak son sınıfta edebiyata aşırı merakı yüzünden okuldan ayrılarak, fikir, sanat ve edebiyat adamı olmayı tercih

17 Geniş Bilgi için bkz. Ali Birinci, “Besim Atalay”, *Tarih Yolunda Tanıdıklarım*, Hitabevi Yay., Ankara, 2016, s. 143-164.

18 Caner Arabacı, *Millî Mücadele Dönemi Konya Öğretmenleri*, Konya, 2000, s. 168-172.

etti. İlk resmî görevine, mezun olduğu okul olan Konya İdadisi'nde kâtip olarak 10 Nisan 1906 tarihinde başladı. Bu görevi 19 Eylül 1916 tarihine kadar sürdürdü. Ardından sırasıyla Konya İdadisi, Ümit Mektebi, İttihat ve Terakki Mektebi, Dârü'l-Muallimat, Anadolu İntibah Mektebi, Darülhilâfetilaliyye Mektebi, Konya Lisesi ve Konya Erkek Mektebi'nde görev yaptı. 12 Aralık 1927 tarihinde Adana Millî Eğitim Müdürlüğü'ne atandı. Bu görevi 1 Mart 1930 tarihine kadar sürdürdü. Konya'ya döndükten sonra Konya Erkek Lisesi ve Konya Orta Okulunda öğretmenlik yaptı. 1 Aralık 1941 tarihinde emekliye ayrılan Mehmed Muhlis Bey, 1917-1919, 1920-1923 ve 1946-1950 yılları arasında üç defa Konya Belediye Başkanlığı görevinde de bulundu. Mehmed Muhlis Bey, 21 Ekim 1957 tarihinde Konya'da vefat etti.¹⁹

c. Mümtaz Bahri Bey

Mümtaz Bahri Bey, 2 Ekim 1888 tarihine Konya'da doğdu. Konya İdadisi'nden 9 Temmuz 1905 tarihinde mezun oldu. İlk memuriyetine, 1906 yılında Konya Maarif İdaresi Mekâtib-i İbtidâiye Kâtibi olarak başladı. İdadi Mektebinde de çeşitli derslere girdi. Bu görevlerine devam ederken bir yandan da Konya'da yeni açılan Hukuk Mektebi'ne girdi. Hukuk Mektebi'ni 26 Eylül 1912 tarihinde bitirdi. 1914 yılında ekonomi tahsili için Fransa'ya gönderildi. Marsilya Ticaret Mektebi'nde altı ay öğrenim gördü. I. Cihan Harbi'nin patlak vermesi üzerine Ağustos 1914'te tahsilini terk ederek yurda dönmek mecburiyetinde kaldı. Sonrasında Konya'da Nümune Mektebi müdürlüğü, banka müdürlüğü, İttihat Terakki Mektebi Riyaziyat Muallimliği, Anadolu İntibah Mektebi müdürlüğü, Konya Dârü'l-Muallimât mektebi muallimliği, Konya Sultanîsi'nde Türkçe, Hukuk ve İktisat muallimlikleri, Konya İktisad-ı Millî Bankası müdürlüğü, Ziraat Bankası Şubesi müdürlüğü görevlerinde bulundu. 13 Temmuz 1948 tarihinde emekli oldu. Mümtaz Bahri Bey, 1963 yılında Konya'da vefat etti²⁰.

d. Faik Bey

Faik Bey, 1877 yılında Konya'da doğdu. 1889 yılında Darulmuallimîn mektebinden mezun oldu. Faik Bey, bitirdiği liseden sonra, kendi okulunda kâtip olarak memuriyete başladı. Bir süre sonra da Millî Eğitim Müdürlüğü baş sekreteri oldu. Sonrasında öğretmenliğe geçti ve aralarında Rum ve Ermeni okulları da bulunan,

19 Mehmed Muhlis Bey'in hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Tuba Özdiç, *Mehmet Muhlis Koner (Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri)*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2013.

20 Arabacı, *age.*, s. 151-159.

Konya'nın çeşitli eğitim kurumlarında Türkçe öğretmenliği yaptı. Millî Mücadele yıllarında, Konya Kız Öğretmen Okulu ve Ziraat Mektebi müdürlüklerinde bulundu. Bir süre sonra öğretmenlik mesleğinden ayrılarak siyasete atılarak İl Genel Meclisi (Meclis-i Umumî) üyeliği ve yıllarca Halkevi Reisliği yaptı. Çalışma hayatının son zamanlarında yeniden öğretmenliğe döndü. Kapatılışından hemen önce Konya Erkek Öğretmen Okulu'nun Tarih öğretmenliğini yaptı. Faik Bey, 19 Mart 1960 tarihinde vefat etti²¹.

Ferid Bey, Mehmed Muhlis Bey, Mümtaz Bahri Bey ve Faik Bey'in ortak olarak hazırladıkları Konya Rehberi adlı yerel tarih eseri kitabın İfade-i Meram bölümünde belirtildiği üzere eser, Konya dışından gelecek ziyaretçilere rehberlik yapmak üzere hazırlanmıştır. Eser Konya hakkında hazırlanmış ilk rehber kitabı olma özelliği taşımaktadır. Eserde Konya'nın tarihi, tarihi dokusu, sosyal, iktisadi, zirai ve kültürel yapısı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Eserin sonunda Konya'daki tarihi yapılara ve resmî kurumlara ait fotoğraflar yer almaktadır. Eser Mehmet Ali Uz tarafından transkribe edilerek yayınlanmıştır.

5. Hüseyin Hilmi (Uluğ) Bey

Hüseyin Hilmi Bey, 1893 yılında Sinop'ta doğdu. Hafız Şükrü Efendinin oğlu olup Müftüzadeler ailesine mensuptur. Sinop idadi mektebini bitirdikten sonra Sinop'ta muhtelif devlet memurluklarında bulundu. Sinop Kız mektebinde muallimlik ve müdürlük yaptı.²² Millî Mücadele döneminde önemli faaliyetlerde bulundu. Şehrin önde gelen simalarından biri oldu. Türk Ocakları Sinop şubesinin kurucularından ve ilk başkanı oldu.²³

3 Mayıs 1932 tarihinde Urfa Mektupçuluğundan Elâzığ Mektupçuluğuna tayin edildi.²⁴ Sonra Kars²⁵, 25 Ekim 1941 tarihinde Zonguldak²⁶, 28 Mayıs 1942 tarihinde Burdur²⁷, 16 Mart 1944 tarihinde Gaziantep²⁸, 4 Kasım 1944 tarihinde

21 Arabacı, *age.*, s. 164-168.

22 Mehmet Zeki, Türkiye Teracimi *Ahval Ansiklopedisi*, III, 1930-1932, İstanbul, Hamit Matbaası, s. 191.

23 Türk Bahçesi, 1/1, Sinop, 1339, s. 11.

24 Resmi Gazete, 18 Mayıs 1932, S. 2101, s. 1442.

25 BCA, 30-11-1-0, 149/29/15, 25/10/1941; Ulus, 5 Kasım 1941, S.7502, s. 5.

26 BCA, 30-11-1-0, 149/29/15, 25/10/1941.

27 BCA, 30-11-1-0, 154/17/7, 28/05/1942.

28 BCA, 30-11-1-0, 166/8/5, 15/03/1944.

Hatay²⁹, 3 Mayıs 1948 tarihinde Yozgat³⁰, 25 Ağustos 1948 tarihinde Seyhan (Adana)³¹ mektupçuluğuna tayin oldu. Mektupçuluk görevinden emekli olan Hüseyin Hilmi Bey, Aralık 1961 tarihinde vefat etti.

Hüseyin Hilmi Bey'in memleketi Sinop ile ilgili hazırlamış olduğu *Sinop Kıtabeleri* çalışması şehirdeki kaleler, camiler, mescitler, medreseler, türbeler, mezarlıklar, burada medfun ünlüler, çeşmeler, hükümet konağı, mektepler, askeri daire, topçuhane, hapishane, hastane, belediye dairesi, eski hükümet konağı, rüsumat dairesi, telgraf ve postahane, iskele, Kumkapı polis karakolu, karantina hane, jandarma dairesi hakkında bilgiler ve kitabelerinin okunuşunu bulmak mümkündür. Kitap sadece bir kitabeler kitabı olmaktan ziyade şehrin mimari tarihi ve mimari eserlerinin envanteri niteliğindedir. Ayrıca bu eserler hakkında verdiği bir kısım bilgiler ile şehrin idari, askeri ve eğitim tarihine de önemli katkılarda bulunmaktadır.

6. Hüsnü (Savaşçın) Bey

Hüsnü Bey, Sakarya'nın Geyve ilçesi Kışlaçay Köyüne kayıtlı olup 1893 yılında doğdu. Mercan İdadisi ve maliye mekteplerinde eğitim aldıktan sonra 1 Eylül 1912 – 1 Haziran 1913 tarihleri arasında Trabzon havalı tahrir komisyonu üyesi olarak mesleki hayata atıldı. 5 Haziran 1913 – 28 Eylül 1913 tarihleri arasında Gevele tahrir komisyonu kitabetlik görevini yürüttü.³²

Bir süre açıkta kaldıktan sonra 25 Ekim 1915 tarihinden itibaren muallimlik yapmaya başladı. Bu tarihte Karaisalı Numune Mektebinde göreve başladı. 18 Aralık 1920 tarihinde Karaman İdadisi'ne riyaziye muallimi olarak tayin oldu. 13 Kasım 1922 tarihine kadar burada görev yaptı. 14 Kasım 1922 – 20 Ekim 1923 tarihleri arasında Konya İdadisi devre-i saniye riyaziye muallimliği ve müdür muavinliği yaptı. 21 Ekim 1923 – 31 Ağustos 1924 tarihleri arasında Konya Lisesi müdür muavinliği görevinde bulunduktan sonra 1 Eylül 1924 – 1 Eylül 1926 tarihleri arasında Niğde, 1 Eylül 1926 – 28 Kasım 1929 tarihleri arasında Aksaray orta mekteplerinde müdür olarak görev yaptı.³³

29 BCA, 30-11-1-0, 171/31/21, 04/11/1944.

30 BCA, 30-11-1-0, 198/12/11, 04/11/1944.

31 BCA, 30-11-1-0, 200/23/3, 25/08/1944.

32 Sapancalı Hüsnü, *Karamanoğulları Hayât ve Vakâyi Tarihîyeleri*, Yay. haz. Nevzat Topal, Kömen Yayınları, Konya, 2010, s. 1-2.

33 Sapancalı Hüsnü, *age.*, s. 2-3.

30 Kasım 1929 tarihinden 31 Ağustos 1932 tarihine kadar Ziraat Bankası'nda yevmiyeli memur olarak çalıştı. 1 Eylül 1932 tarihinde tekrar muallimlik mesleğine dönen Hüsnü Bey 24 Ocak 1936 tarihine kadar Ankara Erkek Lisesi riyaziye muallimliği, 24 Ocak 1936 – 27 Eylül 1937 tarihleri arasında Ankara kız lisesi riyaziye muallimliği yaptı. 28 Eylül 1937 tarihinde Kayseri Kültür Direktörlüğüne (Milli Eğitim Müdürlüğü) tayin oldu. Bu görevde 13 Ekim 1938 tarihine kadar yürüttükten sonra 14 Ekim tarihinde ikinci defa Ankara Erkek Lisesi riyaziye muallimliğine tayin oldu. 17 Kasım 1939 tarihine kadar kısa aralıklarla Kayseri Erkek Lisesi, Ankara Erkek Lisesi (üçüncü defa), Ankara 4. Orta Mektebi'nde görev yaptı. Bu tarihte Ankara Gazi Lisesi'ne tayin oldu. 1 Ekim 1942 tarihinde Ankara 1. Orta Mektebi, 12 Aralık 1945 tarihinde Ankara 2. Orta Mektebi riyaziye muallimliğine tayin oldu. Burada 5 Nisan 1955 tarihine kadar görev yaparak bu tarihte emekliye ayrıldı. 10 Kasım 1958 tarihinde vefat etti.³⁴

Hüsnü Bey, Karaman İdadi Mektebinde görev yaptığı iki yıla yakın sürede iki eser kaleme almıştır. Bu eserler birbirinin devamı niteliğinde olup birincisi olan *Karaman Ahval-i İçtimaiye Coğrafıye ve Tarihiyyesi* isimli çalışması Karaman ve çevresi için önemli bir yerel tarih çalışmasıdır. Bu çalışma İbrahim Güler tarafından transkribe edilerek 1993 yılında Türk Tarih Kurumu yayınları arasında yayınlanmıştır.

Hüsnü Bey'in Karaman'da görev yaptığı sürede hazırladığı diğer kitap olan *Karamanoğulları Hayat ve Vekâyi'-i Târihiyyeleri* adlı çalışma Karaman Ahval-i İçtimaiye Coğrafıye ve Tarihiyyesi isimli eserinin devamı niteliğinde olup Karaman Bey'in ecdadı hakkında gerekli izahat yapıldıktan sonra Fatih ve Uzun Hasan ile olan münasebetlere kadar Karamanoğulları anlatılmaktadır. Ayrıca eserde Karamanoğulları Beylerinin yaptırdıkları mimari eserler ve kitabeler hakkında da kıymetli malumatlar verilmektedir. Bu çalışma ise Nevzat Topal tarafından transkribe edilerek Kömen Yayınları arasında yayınlanmıştır.

7. İbrahim Hakkı Bey – Mustafa Midhat Bey

a. İbrahim Hakkı Bey

İbrahim Hakkı Bey, Nesim'e göre 1884, An'a göre ise 1887 yılında Girne kazasına bağlı Lapta köyünde doğdu. 1901 yılında idadiden mezun olduktan sonra Müslüman okulları eğitim müfettiş yardımcılığı, maarif dairesi memuru ve tercümanı olarak görev aldı. İbrahim Hakkı Bey, emekli olduğu Temmuz 1949

34 Sapançalı Hüsnü, *age.*, s. 3-4.

tarihine kadar uzun yıllar maarif başmüfettişliği görevinde bulundu. İbrahim Hakkı Bey, 8 Şubat 1967 tarihinde vefat etti.³⁵

b. Mustafa Midhat Bey

Mithat Bey, uzun süre değişik eğitim kurumlarında tarih öğretmenliği yaptı. Öğretmenlik mesleğinin yanı sıra avukatlıkta yapan Mithat Bey, bir dönem İngiliz Valisi Storss'un tercümanlığını da yaptı. Diğer yandan Vatan ve Ses gazetelerinde köşe yazıları yayımlandı.³⁶

İbrahim Hakkı Bey ile Mithat Bey'in birlikte hazırlamış oldukları Muthasar Kıbrıs Coğrafyası ve Muhtasar Kıbrıs Tarihi adlı eser iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım 22 sayfadan meydana gelen coğrafya kısmı, ikinci kısım 30 sayfadan meydana gelen tarih kısmıdır. Kitabın coğrafya kısmını İbrahim hakkı Bey, tarih kısmını ise Mithat Bey hazırlamıştır.

8. İsmail Hakkı (Uzunçarşılı) Bey

İsmail Hakkı Bey, 23 Ağustos 1888 tarihinde İstanbul Eyüp'te doğdu. Uzunçarşılı Mehmed Latif Efendi'nin oğludur. İlk tahsilini Nişancı mahalle mektebi ile Eyüp İplikhane ilk mektebinde tamamladı. Orta tahsiline Soğukçeşme askeri rüşdiyesinde başladı fakat iki yıl devam ettikten sonra Beyazıt rüşdiye mektebine nakil olarak 1904 yılında buradan mezun oldu. Lise tahsilini Mercan İdâdisi'nde tamamladı. İdâdi'den mezun olan İsmail Hakkı Uzunçarşılı öğretmen olmak isteğiyle Darülfünun Edebiyat bölümüne kaydolmuştur. Orada tanınmış kişilerden, 'Ahmed Midhad Efendi, Abdurrahman Şeref Bey, Ali Ekrem Bey, Mehmed Âkif Bey, İzmirli İsmail Hakkı Bey, İzmirli Ziyaeddin Efendi, Hüseyin Daniş Bey, Şehbenderzade Hilmi Bey, Ahmed Hikmet Bey, Hamdullah Suphi' Bey gibi hocalardan ders aldı. Darülfünun Edebiyat Şubesini 1912 yılında bitirip Kütahya İdâdisine tarih-coğrafya muallimliğine tayin oldu. Burada mektep sultaniye çevrilince tarih muallimliğine devam etti. Milli Mücadele döneminde Kuva-yi Seyyare'de fahrî hizmette bulunup, raportörlük yaptı.³⁷

1922 yılının ocak ayında Trabzon Sultanisi tarih muallimliğine tayin olduysa da göreve gitmek için geldiği Kastamonu'da Açıksöz gazetesinde mahalli tarihe

35 Ali Efdal Özkul-Mete Özsezer-Hüseyin Tufan, "Kıbrıs Eğitim Tarihinde Önemli Bir Müfettiş: İbrahim Hakkı Bey", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXII / 1, 2017, s. 130-143.

36 Özkul vd. *agn.*, s. 139.

37 Oktay Aslanapa, "Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Kısa Haltercimesi", Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976, s. XVIII-XVII.

dair yazdığı yazılarını beğenen Vali Refet (Canitez) Bey'in teklifi ile şubat ayında Kastamonu Sultanîsi tarih muallimliği ve üçüncü muavinliğine tayin oldu. Sekiz ay sonra 17 Kasım 1922 tarihinde Karesi (Balıkesir) Sultanîsi müdürlüğüne tayin oldu. 9 Nisan 1924 tarihinde Karesi Maarif Müdürlüğüne getirildi. 26 Ekim 1925 tarihinde maarif müfettişliğine, 14 Ocak 1926 tarihinde maarif Vekaleti İlk Tedrisat Umum Müdürlüğüne tayin oldu. 19 Haziran 1927 tarihinde birinci sınıf maarif müfettişliğine terfi etti.³⁸

9 Ekim 1927 tarihinde Balıkesir'den milletvekili seçildi. Reşid Galip Bey'in Maarif Vekili sırasında Atatürk'ün emriyle mebusluk görevinin yanı sıra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde ders vermeye başladı. Türk Tarih Kurumunun kuruluşunda kuruma aza oldu. Kurumun yayın organı Belleten dergisinin ilk sayısından itibaren makaleleri yayınlandı. Kurumun umumi bir Türk tarihi yazılmasına karar vermesi üzerine Yeniçağ Kolu üyesi olduğundan, Osmanlı Devleti tarihinin başlangıcından XVIII. Yüzyılın sonlarına (1789) kadar olan dönemini yazmayı üstlendi.³⁹ Yeni çağ Osmanlı tarihi başta olmak üzere Türk Tarihinin değişik dönemlerine ait onlarca makalesi ve kitabı yayınlanan⁴⁰ İsmail Hakkı Bey, 10 Ekim 1977 tarihinde İstanbul'da vefat etti.

İsmail Hakkı Bey, yerel tarih çalışmalarına Kastamonu Açıksoz gazetesinde Kastamonu tarihine ve meşahirine dair yazdığı yazılar ile başlamıştır. Karesi Sultanîsi'ne tayin olduğu dönem de burada da yerel tarih çalışmalarına devam ederek *Karesi Meşâhiri Ulemâ ve Meşâyih Fashı* ve *Karesi İdadî, Sultanî, Lisesine Mahsûs Sâlnâme*⁴¹ adıyla iki eser yazmıştır.

İsmail Hakkı Bey, Karesi Meşâhiri Ulemâ ve Meşâyih Fashı adlı çalışmasında bu şehirden yetişenleri ulema fashı, meşâyih fashı, edip ve şairler fashı ve devlet ricali fashı olarak dört başlık halinde ele almıştır. Ulema fashında otuz altı, meşâyih fashında on iki, edip ve şairler fashı ve devlet ricali fashında yirmişer olmak üzere toplamda seksen sekiz kişinin hayat hikayesini anlatmaktadır.

38 Aslanapa, *agm.*, s. XVII-XVIII.

39 Aslanapa, *agm.*, s. XVIII-XIX.

40 İsmail Hakkı Bey'in yayınları hakkında geniş bilgi için bkz. Adnan Sadık Erzi, "Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Yayınları", Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976, s. XXI-XLIV.

41 Her iki eserin basım tarihi olarak dış kapak sayfalarında mali (rumi) 1340 – hicri 1342 iç kapakta ise mali (rumi) 1339 – hicri 1341 tarihleri yer almaktadır. İç kapaktaki tarihi esas alarak bu kitaplara da incelediğimiz döneme dahil ettik.

Karesi İdadî, Sultani, Lisesine Mahsûs Sâlnâme adlı eseri üç kısımdan meydana gelmektedir. Girişte kitabı yazarken yararlandığı kaynakların listesi verildikten sonra birinci kısımda maarifin tarihçesi başlığı altında Osmanlı'daki maarifin bürokratik gelişimi hakkında bilgiler vermiştir.

İkinci kısımda Karesi İdadisinin kuruluşu anlatıldıktan sonra 1301-1302 ders senesinden 1328-1329 ders senesine kadar mektebin idarecileri ve muallimleri ile ders cetvellerine yer vermiştir. Ayrıca mektebin müdürleri, muallimleri, mubassırları, öğrenci mevcudları ile mektepten mezun olan öğrenciler hakkında bilgiler verilmiştir.

Üçüncü kısımda ise Sultani – Lise kısmı ele alınmıştır. Mektebin idadiden liseye çevrilmesinden sonraki 1328-1329 ders senesinden 1339-1340 ders senesine kadar mektebin idarecileri ve muallimleri ile ders cetvellerine yer vermiştir. Ayrıca mektebin müdürleri, müdür-i sanileri ve muavinleri, muallimleri ve mezunları hakkında bilgiler verilmiştir. Kitap son sayfalara doğru mektebin, muallimlerin ve öğrencilerin fotoğraflarıyla zenginleştirilmiştir.

Karesi İdadî, Sultani, Lisesine Mahsûs Sâlnâmesi adlı eser sadece Karesi vilayeti için değil maarif tarihimiz içinde önemli kaynak olma özelliği taşımaktadır.

9. Mehmed Raif Bey

Mehmed Raif Bey, 1863 yılında İstanbul'da doğdu. İbtidâî ve rüşdiyeyi İstanbul'da okudu, idâdîyeye Şam'da devam etti; ardından İstanbul'da Mekteb-i Harbiyye'yi bitirdi. 1882 yılında piyade mülâzım-ı sânisî olarak 3. Kolordu'da göreve başladı. 1885 yılında Halep Askerî Rüşdiyesi'nde coğrafya ve 1888 yılında İstanbul'da Kuleli Askerî İdadîsi'nde beden eğitimi öğretmenliği yaptı. Bu okulda yirmi yedi yıl gibi uzun bir süre tarih, kitâbet ve mantık dersleri verdi. 1896 Türk-Yunan savaşına katılan Mehmed Râif 1908 yılında Dördüncü Ordu Nizâmiye Alayı bölük kumandanlığında, 1909 yılında Muş'ta 16. Livâ kumandanlığında bulundu. 1912 yılında Balkan Savaşı'na 91. Piyade Alayı kumandanı olarak katıldı. Savaşın ardından sağlık durumunun elverişsizliği yüzünden emekliye ayrıldı. Mehmed Râif Bey 8 Şubat 1917 tarihinde vefat etti.⁴²

Mehmed Raif Bey'in yerel tarih çalışması olarak yayımlandığını bildiğimiz üç eseri bulunmaktadır. Bunlardan ilki ve en önemlisi olan Mir'ât-ı İstanbul

42 Semavi Eyice "Mehmed Raif Bey", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. 5, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yay., İstanbul, 1994, s. 363; ag.mlf., "Mehmed Raif Bey", Üsküdarlı Meşhurlar, İstanbul, 2012, s. 260-261.

iki cilt olarak tasarlanmış fakat yalnız I. cildi Boğaziçi ve Havalisi alt başlığı ile basılmış, II. cildi müsvedde halinde kalmıştır. Mehmed Râif Bey şehri adım adım gezerek tarihî eserlerin kitabelerini okumuş, suretlerini alarak on yıl çalışmak suretiyle eserini hazırlamıştır. Râif Bey yapıların tarihçelerini yazarken Hüseyin Ayvansarâyî'nin Hadikatü'l-cevâmi'ini tekrarlar. Fakat onun verdiği metni yapı kitâbelerinin kopyalarını yazmak suretiyle tamamlar. Eserin değerini arttıran bir husus da Hadikatü'l-cevâmi'in kaleme alınışından sonra inşa edilen camilerle burada bulunmayan çeşitli vakıf eserleri ve kamu yapılarına ait kitabelerin de kitapta yer almasıdır. II. Cilt ise kırk sekiz sayfa tutan üç fasikülü satışa çıkarılan eserin basımına devam edilmemiştir.⁴³ Eserin I. Cildi Günay Kut ve Hatice Aynur tarafından bazı düzeltmeler yapılarak transkribe edilerek yayınlanmıştır.

Mehmed Raif Bey'in yerel tarih çalışması olarak yayınlandığı ikinci çalışması Topkapı Sarayı Hümayûnu ve Parkının Tarihi ile üçüncü çalışması Sultanahmed Parkı ve Âsâr-ı Atıkası adlı eserler müellifin vefatından az önce "Âsâr-ı Atıka Külliyyatı"nın bir ve ikinci kitapları olarak yayımlanmış olup bunlarda şehrin bu tarihî iki merkezindeki eski eserler üzerinde durularak yapıların kitâbelerinin kopyaları verilmektedir. İkinci eserin bir bölümü İstanbul surları hakkındadır (s. 32-51). Ayrıca içinde Çemberlitaş, Kıztaşı gibi başka bölümler de yer almaktadır.

10. Mehmed Refik Bey – Mehmed Behçet Yazar

a. Mehmed Refik Bey

Mehmed Refik Bey, 1887 yılında Nablus'da doğdu. Şehrin önde gelen ailelerinden Temimi ailesinden Şeyh Ragıb et-Temimi'nin oğludur. Nablus'ta rüşdiye ve idâdî tahsilinden sonra İstanbul'a geldi. Burada Mercan İdâdî Mektebini bitirdi. 1906 yılında Mülkiye Mektebi'ne kayıt oldu. Fakat son sınıfta iken açılan bir sınavı kazanarak tahsil için Fransa'ya gönderildi. Üç yıllık tahsili sonucunda Paris Sorbon Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden 1911 yılında mezun oldu. Yurt dışına gönderildi. İstanbul'a döndükten sonra Manastır Askeri İdâdîsi tarih muallimliğine atandı fakat Balkan Harbi'nin çıkması üzerine buraya gidemedi. Harput Sultanisi tarih muallimliğine atandı. Burada yedi ay kaldı. Bu sırada Beyrut'ta yeni açılan ikinci sultani mektebine tarih ve coğrafya muallimi olarak atandı. Buradaki görevi mektebin lağvı üzerine iki sene devam etti. İki ay kadar boşta kaldı. Sonrasında Şam İttihad ve Terakki Kulübü Müdürlüğü görevinde bulundu. Buradan İzmir ve Şam sultani mekteplerine atanmışsa da 1915 yılında

43 Eyice, *agmd.*, s. 364.

Beyrut'ta açılan Ticaret Mektebinde müdür olarak göreve başladı.⁴⁴

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra üyesi olduğu el-Fetât Cemiyeti'nin merkez kurulunun Şam'a taşınmasından dolayı Şam'a yerleşti. Suriye Genel Kongresi'nde Halil şehrini temsil etti. Suriye'de faysal iktidarının düşüşünden sonra Filistin'e döndü. Yüksek İslam Meclisi'nin Kudüs'te inşa ettiği el-Külliyetü'l-İslâmiye'de görev yaptı. Daha sonra Yafa'daki liseye müdür oldu. İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar bu görevde kaldı. 1946 yılında Filistin Yüksek Arap Konseyi üyeliğine getirildi. Konseyin temsilcisi olarak Şam'a gönderildi. Bu görevi yürüttüğü sırada 1954 yılında vefat etti.⁴⁵

b. Mehmed Behçet Bey

Mehmed Behçet Bey, 1890 yılında Halep'te doğdu. Babasının İstinaf Mahkemesi başkâtibi olması sebebiyle öğrenim hayatını Halep ve Selanik'te sürdürdü. Yüksek tahsili için İstanbul Darülfünun'unda eğitimine devam ederek 28 Temmuz 1910 tarihinde buradan mezun oldu. "Sultanî Mektepleri"ne hoca tayini için yapılan sınavı kazanarak Beyrut Sultanisi edebiyat öğretmenliğine atandı. Ayrıca şehirdeki Askerî İdâdî ve Cizvit mekteplerinde de dersler verdi, Vilayet Matbaası Müdürlüğü ve vilâyetin resmî gazetesi olan Beyrut'un muharrirliğini yaptı. Beyrut 1918 yılında İtilaf devletlerince işgal edildiğinde İstanbul'a geldi. İstanbul'da Maarif Nezareti Orta Tedrisat ikinci şubesinde çalıştı ve Ortaköy Darüleytamı Müdürlüğünde bulundu. Daha sonra Kastamonu Sultanîsi Müdürlüğü, Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü, İstihbarat Müdürlüğü, Kastamonu Maarif Müdürlüğü, Maarif Vekâleti Müfettişliği vazifesiyle çeşitli dairelerde müdürlük, Orta Tedrisat Müdür-i Umumiliği, Devlet Matbaası Müdürlüğü yaptı. 1927 yılında tekrar İstanbul'a dönerek Üsküdar Erkek Lisesi, Kabataş Erkek Lisesi ve Haydarpaşa Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yaptı. 1951 yılının sonunda emekli olan Mehmet Behçet Bey 3 Temmuz 1980 tarihinde İstanbul'da vefat etti.⁴⁶

Mehmed Behçet Bey ve Mehmed Refik Bey'in ortaklaşa kaleme aldıkları yerel tarih çalışması olan Beyrut Vilâyeti isimli eser II cilt halinde basılmıştır. Eser

44 *Beyrut Vilâyeti*, Beyrut, Vilayet Matbaası, 1333-1335, s. 3; İzzet Derveze, Osmanlı Filistininde Bir Posta Memuru, terc. Ali Benli, Klasik Yayınları, İstanbul, 2007, s. 203.

45 Derveze, *age.*, s. 207.

46 Geniş Bilgi için bkz. Ali Birinci, "Mehmet Behçet Yazar", *Edebiyatçılar Âlemi: Edebiyatımızın Unutulan Sîmaları*, Yay.haz. Mustafa Everdi, 21.Yüzyıl Yay., Ankara, 1999, s. 7-12; Taner Tunç, *Mehmet Behçet Yazar'ın Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, (Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Manisa, 2014.

Mehmed Behçet Bey ve Mehmed Refik Bey'in Beyrut'ta görev yaptıkları dönemde Vali Cemal Azmi (Samurkaş) Bey'in isteği üzerine yazılmıştır. Eserin ilk cildinde vilâyetin güney bölgeleri, Beyrut, Akka, Nablus; ikinci cildinde ise Trablus, Şam, Lazkiye ele alınmıştır. Eserin her iki cildinde de Mehmed Refik Bey, "Malûmât-ı Umumiye" kısmı altında "coğrafya, etnografya, jeoloji, tarih, asar-ı atıka, maarif, ziraat, ticaret, nafie ve sanayi umurunu ve Dürziler, Hıristiyanlar ve Musevilerin ahval-i ticaret, nafie ve sanayi umurunu ve Dürziler, Hıristiyanlar ve Musevilerin ahval-i diniyesini" incelerken; Mehmed Behçet ise "Tedkikât ve Tettebbu'ât-ı Mahalliye" kısmı altında "ahval-i ruhiye, ahlakiye, ictimaiye ve sıhhiyeyi elsine, edebiyat ve sanayi-i nefiseyi; Mütevaliler, Babîler, Samiriler'i ve müessesat-ı ecnebiyeyi tettebbu ve müşahedât ve tavsifat-ı umumiye" konularını ele almıştır.

Beyrut'un sosyal ve kültürel hayatına yer veren eser "*Beyrut ve çevresinin bir ansiklopedisi sayılabilir.*"⁴⁷

11. Mehmed Şerif (Bilgehan) Bey

Efendizade Mehmet Şerif Bey, 1887 yılında Azerbaycan'ın Şamahi şehrinde doğdu. Efendizâde ismiyle meşhur olup 1937 yılında Afganistan'da öğretmen olarak çalışmak için doldurduğu müracaat formunda, babasının Kafkasya Müftüsü olduğunu belirtmiştir. Memleketinde idadiyi bitirip, yüksek tahsilini İstanbul Darümuallimin Rüştiyesinde yaptı. Mehmet Şerif Bey, 1910 yılında tayin olduğu Edirne Darümuallimin Mektebi Müdürlüğü ile mesleki hayata atıldı. Burada iki yıl görev yaptıktan sonra 1912 yılında Bursa, 1917 yılında İzmir Darümuallimin Mektebi Müdürlüklerine nakledildi. İzmir'deki görevinden sonra bir süre açıkta kaldı. Bu dönemde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulması üzerine öğretmenlikten istifa ederek memleketinin ihtiyaç duyduğu ders kitabı, eğitim araçları ve öğretmenlerin Türkiye'den temininde yardımcı oldu. 1919 yılında Sivas Sultanisi müdürlüğüne tayin edildi. 1922 yılında Canik (Samsun) Darümuallimin Mektebi lisan öğretmenliği ile muallimlik mesleğine tekrar döndü. 1924 yılında naklen geldiği İstanbul 'da muhtelif okullarda, Kabataş ve Taksim Erkek Lisesi Fransızca öğretmenliği yaptı. 1 Temmuz 1952 tarihinde emekliye ayrıldı.⁴⁸

1913 yılında Maarif Nezareti'nin Avrupa'ya bilgi ve görgülerini artırmak üzere gönderdiği 15 öğretmenin arasına dahi edilerek Cenevre Üniversitesi Jean Jacques Rousseau Terbiye Enstitüsü'ne yazıldı. Okul arkadaşları arasında Prof. Mustafa

47 Ali Birinci, *Mehmet Behçet*, s. 9.

48 Ömer Özcan, "Azerbaycanlı Mehmet Şerif Bilgehan ve Namık Kemal", *Türk Yurdu*, s. 400, İstanbul, 2020, s. 40.

Şekip Tunç, Mustafa Rahmi Balaban, İbrahim Alaattin Gövsa bulunuyordu. 1917 yılında üst öğrenimini tamamlamıştır. Öğretmenliğe başladığı 1910 yılında “Rehber-i Tedris” adlı bir mesleki eser neşretmiştir. Bu risalede ilk okuma yazma öğretimi hususunda önemli katkılar getirilmiştir.⁴⁹

1921 yılında neşrettiği *Azerbaycan ve İnkılabı* eserini Bolşeviklerin Azerbaycan’ı istila etmesinden sonra Anadolu’ya geçtiği dönemde yapmış olduğu bazı konferanslardaki metinlerinden toplayıp meydana getirmiştir. Eserinin önsözünde Bolşevik istilasını yaşayan biri olarak eserini meydana getirmekte Azerbaycan tarihinin yazılmasına katkıda bulunmayı amaçladığını açıklamaktadır.⁵⁰

Azerbaycan ve İnkılabı çalışması Kafkasya ve Kavimleri hakkında bilgi verdikten sonra, Bolşeviklik, Azerbaycan hükümetinin teşkili, Azerbaycan’da fırkalar, Azerbaycan’da meclis-i mebusan, Müsavat Hükümetinin kusurları, Azerbaycan’da Türkler, Azerbaycan’ın istikbali bölümlerinden meydana gelen yerel tarih ve siyasi tarih ağırlıklı bir çalışmadır. Kitap kırk altı sayfadan meydana gelmektedir.

12. Mehmed Tevfik Bilge

Mehmet Tevfik Bey, 1865 (H. 1281) yılında Manastır’da doğdu. 1883 yılında İstanbul Topçu Harbiye’sinden mezun olarak 1887’de Manastır Askerî İdadisi’nde Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı) rütbesiyle tarih muallimliğine tayin oldu. Bir süre sonra mektebin müdürlüğüne getirildi. Mektepte görevli olduğu 1896-1899 yılları arasında Mustafa Kemal’in tarih öğretmenliğini yaptı. Bu okulda görevliken Sahra Topçu Kaymakamlığı’na (Yarbay) yükseldi; 1911 yılında Topçu 15. Alay Kumandanlığından emekli oldu. Balkan Savaşları’ndan sonra İstanbul’a gelerek Beşiktaş semtinde ikamet etmeye başladı. Birinci Dünya Savaşı dolayısıyla yeniden göreve çağrılarak Kuleli Askerî İdadisi’nde tarih muallimliğine tayin oldu. Savaştan sonra 1 Aralık 1919 tarihinde yeniden emekliye ayrılıp, bir süre sonra Kuleli Askerî İdadisi ve İstanbul Kız Lisesi’nde tarih dersleri vermeye başladı. Bu okullarda görevliken Türk Tarih Kurumu üyeliğine seçilen Mehmet Tevfik Bey, I. Türk Tarih Kongresi’ne de katılarak “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşu” konulu bir konferans verdi. Mehmet Tevfik Bey, Kuleli Askerî İdadisi’nde ve İstanbul Kız Lisesi’nde görevliken Atatürk’ün de teşvikiyle 16 Şubat 1935 tarihinde V. Dönem Diyarbakır milletvekilliğine seçildi. Milletvekilliğinde Maarif Encümeni üyeliğinde bulundu. Milletvekilliği görevi sona erdikten sonra İstanbul’da yaşamını sürdüren

49 Özcan, *age.*, s. 40.

50 Efendizade Mehmed Şerif, *Azerbaycan ve İnkılabı*, İstanbul, 1921, s. 3.

Mehmet Tevfik Bey, 12 Şubat 1945 tarihinde vefat etti.⁵¹

Mehmet Tevfik Bey, yerel tarih alanında yazmış olduğu Manastır Vilayetinin Tarihçesi adlı eseri iki kısımdan meydana gelmektedir. Çalışmanın ilk kısmında genel bir insanlık tarihinden bahsedildikten sonra ikinci kısımda ise Manastır şehrinin tarihi anlatılmıştır. Manastır şehrini anlatırken şehirdeki camiler, medreseler, askeri yapılar, ziyaretgahlar, alimleri, gezinti yerleri, Tanzimat dönemindeki şehrin mülki amirleri, ordu kumandanları, şehri ziyaret eden padişahlar ve mahalleler anlatılmıştır. Ayrıca vilayete bağlı Ohri kasabası, Görice kasabası, Kolonya, Kesriye, Pirlepe, Filorina, İlbasan, Serfiçe kasabaları hakkında bilgiler verilmiştir. Şehir hakkında çeşitli istatistikî bilgiler aktarılmıştır. Vilayet ve bağlı sancakların ahval-i coğrafyaları hakkında da bilgiler sunulduktan sonra vilayetteki sanayi, ziraatı kısaca anlatılmıştır. Son kısımda ise vilayetteki mektepler ve umumi bilgiler hakkında istatistikler verilmiştir. Eser, Prof. Dr. Haluk Selvi ve Galip Çağ'ın ortak çalışması transkribe edilerek yayınlanmıştır.

13. Mehmed Ziya Bey

Mehmed Ziya Bey, doğum tarihi hakkında kaynaklarda farklı bilgiler yer alırsa da sicill-i ahvâl kayıtlarına göre 1283'te (1866-67) İstanbul'da Süleymaniye semtinde dünyaya geldiği anlaşılmaktadır. Hamidiye (Hamîd-i Evvel) Sıbyan Mektebi ve Galatasaray Mektebi-i Sultânisi ve Sanâyi-i Nefise Mektebi'nde tahsilini yaptı. Sanâyi-i Nefise Mektebi'ndeki öğrenciliği sırasında Maliye Nezâreti Muhâsebe-i Umûmiyye Defter-i Kebîr-i Umûmî kısmında mülâzemetle memuriyete başladı 14 Ağustos 1889 tarihinden itibaren Gümölcine, Edirne, Tekirdağ, Halep, Konya, Bursa, Midilli idâdilerinde ve İstanbul'da Mahmudiye Rüşdiyesi ile Vefa, Numûne-i Terakkî ve Mercan idâdilerinde çeşitli dersler verdi; zaman zaman müdürlük ve müfettişlik de yaptı. İstanbul'da görev yaptığı yıllarda İstanbul'un tarihî eserlerini yakından tanıma ve inceleme fırsatı buldu. Bunların fotoğraflarını çektirip kitabelerini kopya etti. Sokak sokak dolaştığı İstanbul'da mezar taşlarına varıncaya kadar çeşitli eserlerden notlar aldı. Mehmed Ziya Bey, 27 Mart 1930 tarihinde vefat etti⁵².

Mehmed Ziya Bey incelediğimiz dönem içerisinde yerel tarih alanında en kitap

51 Geniş bilgi için bkz. Güngör Topçu, *Atatürk'ün Tarih Öğretmeni Mehmet Tevfik Bilge*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2006.

52 Semavi Eyice, "Bir İstanbul Tarihçisi: İhtifalci Mehmed Ziya Bey", *İstanbul*, S.6, İstanbul, 1993, s. 121-126; a.g.mlf. "İhtifalci Mehmed Ziya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C XXI, s. 559-560.

yayınlayan muallim olmuştur. Bu alanda beş kitabı yayımlanmıştır. Bunlardan ilki olan *Âlem-i İslâmiyyet: Açe Tarihi*'nde Uzakdoğu'da bulunan Müslüman Açe Sultanlığı hakkında bilgi veren ve baş tarafında ülkenin Hollandalılar tarafından işgal edilip halkına zulmedildiği vurgulanarak İslâm dünyasını uyarma gayreti içinde bulunan, tercüme ve telif yoluyla hazırlanmış resimli bir eserdir.

Mehmed Ziya Bey'in bu alandaki ikinci eseri *Kariye Câmi-i Şerîfi İstanbul'a dair yaptığı üç çalışmadan* ilkidir. Eserde binanın tarihçesi, sanat değeri, mozaik ve fresko tekniğinde yapılmış resimleri hakkında bilgi verilmektedir.

Bursa'dan Konya'ya Seyahat adlı eserinde yerli ve yabancı tarih ve seyahatnamelerden nakiller yapılmış olup Bursa, Bilecik, Bozüyük, İznik, Söğüt, Eskişehir, Kütahya, Akşehir ve Konya tarihî eserleri ve fotoğraflarıyla tanıtılmıştır

Mehmed Ziya Bey'in dördüncü ve bu alandaki en önemli eseri İstanbul ve Boğaziçi: Bizans ve Osmanlı Medeniyetlerinin *Âsâr-ı Bâkiyesi (I-II)*'dir. İstanbul'un tarihi, eski eserleri ve şehrin Bizans dönemindeki tarihî topografyası hakkında bilgi veren eser çeşitli fotoğraflarla da süslenmiştir. Bunların bir kısmı daha önce yayımlanan gravür, plan veya desenler olmakla beraber aralarında Mehmed Ziyâ'nın Eski Eserler Encümeni üyeliği sırasında çekilmiş, bugün birer belge durumundaki fotoğraflar da yer almaktadır. Kitabın en ilgi çekici yanı, çoğu ortadan kalkmış olan Osmanlı dönemi Türk eserlerine dair notlar halinde verilmiş olan bilgilerdir⁵³.

Mehmed Ziya Bey'in yerel tarih alanındaki beşinci ve son eseri ise İstanbul'daki *Âsâr-ı Atıka Hakkında Muhtasar Mâlûmat*'dir. Eser, yazar tarafından İstanbul Ticaret Mekteb-i Âlisi'nde verilmiş, bazı cami, kilise ve dikili taşlar hakkında kısa bilgiler ihtiva eden bir konferans metnidir.

14. Süleyman Faik (Akçın) Bey

Süleyman Faik Efendi 1893 yılında İzmir'de doğdu (Millî Eğitim Bakanlığındaki kayıtlarda ise doğduğu yer olarak Rodos Adası'nı göstermektedir). Üniversite eğitimini İstanbul'da Dâr'ül Fünûn Hukuk şubesinde iki sene tahsil gördü. 1916 yılında İçel Mektebi İdâdîsi Fransızca muallimliğine tayin oldu. İçel'de Rum Mektebi Türkçe Muallimliği yaptıktan sonra Gümüşhane İdâdîsi Müdürlüğü'ne buradan da İzmir'e tayin doldu. İzmir'de sırasıyla; İzmir Erkek Muallim Mektebi Türkçe Muallimliği, Buca Orta Mektebi Müdürlüğü, Karşıyaka Ortaokulu,

53 Eser hakkında geniş bilgi için bkz. Murat A. Karavelioğlu, "İhtifalci Mehmet Ziya Bey ve İstanbul ve Boğaziçi Adlı Eseri", *İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine İstanbul*, ed. Feridun Emecen, Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 335-349.

Karataş Ortaokulu, Kız Ortaokulu, Tilkilik Ortaokulu, Kestelli Ortaokulu'nda Türkçe Öğretmeni olarak görev yaptı. Muallim olarak kırk iki yıllık hizmet verdikten sonra 27 Haziran 1958 tarihinde emekliye ayrıldı. Süleyman Faik Bey, 1 Şubat 1977 tarihinde İzmir'de vefat etti.⁵⁴

Süleyman Faik Bey, 1921 yılında hazırladığı *Karaman ve İçel Tarihi* isimli elyazması Karamanoğullarının tarihi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Süleyman Faik Bey, kitabında sadece Karaman oğullarının tarihini anlatmakla kalmamış, nerdeyse eserin yarı kısmını oluşturan dipnotlarda ise Karaman, Konya, Adana, Tarsus, Silifke, Anamur, Alanya, Ermenek gibi birçok Anadolu şehrinin de tarihi ve coğrafyası hakkında bilgileri de aktarmaktadır.⁵⁵

4.15. Süleyman Fikri Erten

Süleyman Fikri Erten 1876'da Avusturya'nın Bosna Vilayeti, Tuzla Sancağı, Briçka'ya bağlı Rahiç kasabasında doğdu. 1894 yılında tahsil için İstanbul'a geldi. Burada önce medrese tahsili yaptı sonra 1898 yılında Darümuallimîn'e kaydoldu. Bir ara Balkanlara döndüyse de 1905 yılında tekrar İstanbul'a gelerek İcazetnâme ve 7 Mayıs 1906 tarihinde ise Edebiyat Şubesi'nden Şehâdetnâme aldı. Bu yıldan itibaren Bolu, Lazkiye, Antalya İdâdîsi ve Antalya Sultanisi'nde öğretmenlik yaptı. 1920'de Antalya Müze Memurluğuna, 1921'de ise Müze Müdürlüğüne atanan Süleyman Fikri Bey, 1923 yılında Antalya Müzesi'ni resmi olarak kurdu. 1932 yılında müzedeki görevine ek olarak Antalya Halkevi'nin Müzecilik Kolu başkanlığını yürütür. 1941 emekliye ayrılan Süleyman Fikri Bey, 8 Kasım 1962 tarihinde vefat etti⁵⁶.

Süleyman Fikri Bey'in incelediğimiz dönem içerisinde yayınlanan yerel tarih çalışması olan Antalya Livası Tarihi Antalya Vilâyeti Tarihini içeren üç ciltlik çalışmanın ilk cildir. Diğer ciltler Cumhuriyet döneminde yayınlanmıştır. Süleyman Fikri Bey, Antalya Livası Tarihi adlı eserinde Antalya ve Elmalı Tarihi ile ilgili bilgiler vermektedir. Eserde ayrıca şehre ait siyah-beyaz resimler, Antalya'da basılan sikkelerin çizimleri ve Antalya Kaleiçi'nin planı vardır. Eser maalesef henüz günümüz Türkçesine çevrilmemiştir.

54 Ergin Koyuncu, *Karaman ve İçel Tarihi Hakkında Türkçe Bir El Yazması*, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2010, s. 5.

55 Koyuncu, *age.*, s. 141.

56 Musa Seyirci, *Antalya Müzesi Kurucusu Süleyman Fikri Erten Armağanı*, Antalya Müzesi Yay., Antalya, 1994, s. 8.

16. Ziver Bey

Ziver Bey, 1868 yılında Midilli’de doğdu. Midilli’de sıbyan mektebi, rüşdiye mektebi ve sultani mektebinde tahsil gördü. 1888 yılında Gümülcine İdâdî Mektebi müdürlüğü ile coğrafya ve Fransızca muallimliğine atandı. 1890 yılında Selanik İdâdî Mektebi müdürlüğü ile hikmet-i tabiiye muallimliğine atandı. 1891 yılında ise Rodos İdâdî Mektebi müdürlüğü atandı. 1892 yılından itibaren sırasıyla Cezayir-i bahr-i sefid, Haleb, İşkodra, Trabzon, Edirne, Yanya ve Kosova Maarif Müdürlüklerinde bulundu⁵⁷. Ziver Bey’in bildiğimiz en son görevi Bursa Valiliğidir.

Ziver Bey’in yerel tarih alanında yazdığı iki eserden birincisi olan Rodos Tarihi: Osmanlıların Tarihi-i Zabtına Değın Vukuatı Musavvirdir adlı eseri isminden de anlaşılacağı üzere adanın ilkçağlardan Osmanlıların adayı fethine kadar olan dönemin tarihini ele almaktadır. Eser Harid Fedai tarafından transkribe edilerek ve Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştır.

Ziver Bey’in yerel tarih alanında yazdığı ikinci eseri ise Kıbrıs Tarihi’dir. Yazar eseri meydana getirirken “ifade” kısmında Kıbrıs hakkında verilen malumatın çok az olduğunu ve bunun bir nebze bu çalışmasıyla gidermeye çalıştığını dile getirmektedir. Eserin ilginç bir özelliği yazarın adayı görmeden yazmış olmasıdır. Kıbrıs Tarihi kitabı da Harid Fedai tarafından transkribe edilmiş ve KKTC Milli Eğitim, Kültür, gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır.

Sonuç

Yerel tarihi, belirli bir zamanda ve mekândaki insanların bilgisi olarak tanımlayabiliriz. Bir devletin, bir kontluğun, bir ilçenin, bir kentin ya da diğer yerel alanların veya orada yaşayan insanların tarihi yerel tarihin konuları arasında yer alır. Kişileri yerel tarih alanında çalışma yapmaya iten temel neden, çalışma yapılan mekânı diğer benzeri mekânlardan farklı kılan sahip olduğu kendine özgü niteliklerdir. Bir diğer önemli neden ise kişinin yaşadığı mekâna olan aidiyet duygusudur.

Türkiye’de yerel tarih çalışmalarının önem kazanması Tanzimat döneminde olmuştur. Bu dönemde özellikle şehirlerdeki modernleşmeyle birlikte belediyelerin kurulması, modern eğitim kurumlarının kurulması, posta telgraf teşkilatının oluşması, vilayet matbaalarının açılması, şehir gazetelerinin ve salnamelerin

57 BOA., DH.SAİDd..., 45/289, 29/Z /1286.

yayınlanmaya başlaması yerel tarih eserlerinin yazılması için gerekli sosyo-kültürel ortamı hazırlamıştır.

İmparatorluğa başkentlik yapan İstanbul, Bursa, Edirne şehirleri başta olmak üzere ülkenin birçok şehri ile ilgili yerel tarih çalışmaları yapılmıştır.

Osmanlı döneminde yerel tarih alanında yazılmış yüz on dört eserin seksen iki yazarının altmış beş tanesinin meslekleri tarafımızca tespit edilmiştir. Bu yazarların mesleki dağılımlarına baktığımızda askerlik mensupları, muallimler, doktorlar, hukukçular, ulemaya mensup olanlar, mülki amirler, maliye mensupları, vilayet mektupçuları, evrak müdürleri, gazeteciler, mümeyyizler, tasavvufîler vb. gibi meslek sahiplerinin bu alanda eserler meydana getirmişlerdir.

Muallimler askerlerden sonra yerel tarih alanında en çok eser veren meslek grubu olmuştur. İncelediğimiz dönemde yerel tarih alanında eser veren yirmi bir muallim tespit edilmiştir. Bu yirmi muallim yirmi beş eser meydana getirmiştir.

Muallimlerin yayınladıkları yerel tarih çalışmalarının bir kısmı çok ciltli olup özellikle Mehmed Refik Bey ile Mehmed Behçet Bey'in hazırladıkları *Beyrut Tarihi*, Mehmed Raif Bey'in hazırladığı *Mîrat-ı İstanbul*, Mehmed Ziya Bey'in hazırladığı *İstanbul ve Boğaziçi* çalışmaları geniş kapsamlı eserlerdir. Bu eserler çok kıymetli bilgiler içeren birer ansiklopedi niteliğindedir.

Bir kısım muallimlerin ise yaşadıkları şehirler hakkında yayınladıkları kitaplar ile ilk olma özelliği taşıyan rehberler, kılavuzlar hazırlamışlardır. Abdulkadir Bey'in hazırladığı *Bursa Tarihi Kılavuzu* ve *Bursa Rehberi*, Ferid Bey-Mehmed Muhlis Bey-Mümtaz Bahri Bey ve Faik Bey'in hazırladığı *Konya Rehberi* bu türden eserlerdir.

Muallimler arasında yerel tarih alanında en çok eser veren kişi Mehmed Ziya Bey olmuştur. Mehmed Ziya Bey bildiğimiz on iki eserinden beş tanesi yerel tarih alanıyla ilgilidir.

Ziver Bey, İbrahim Hakkı Bey, Mustafa Mithat Bey ve Ahmed Kemal Bey adalar ile ilgili yerel tarih eserleri vermişlerdir. Bu eserler Kıbrıs, Rodos ve on iki adalar ile ilgili kaynak eser niteliği taşımaktadırlar.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Sicill-i Ahval defterleri (*DH.SAİDd...*): 45/289.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BCA, 30-11-1-0, 149/29/15, 25/10/1941;

BCA, 30-11-1-0, 149/29/15, 25/10/1941.

BCA, 30-11-1-0, 154/17/7, 28/05/1942.

BCA, 30-11-1-0, 166/8/5, 15/03/1944.

BCA, 30-11-1-0, 171/31/21, 04/11/1944.

BCA, 30-11-1-0, 198/12/11, 04/11/1944.

BCA, 30-11-1-0, 200/23/3, 25/08/1944.

Sürelî Yayınlar

Gazeteler

Resmî Gazete, 18 Mayıs 1932, s. 2101.

Ulus, 5 Kasım 1941, s. 7502.

Basılı Kaynaklar

<http://www.bursa.com/wiki/Abdulkadir> (12/05/2018); <https://www.haberler.com/yesil-sehir-kitapligi-bursa-tarihi-kilavuzu-ile-haberi/> (12/05/2018).

Arabacı, Caner, *Millî Mücadele Dönemi Konya Öğretmenleri*, Konya 2000.

Aslanapa, Oktay, “Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın Kısa Haltercümesi”, *Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya Armağan*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976, s. XIII-XIX.

Avcı Akçalı, Ashı, *Tarih Öğretiminde Merkeze Bağımlılığın Azaltılması Yolunda Bir Çözüm Önerisi: Yerel Tarih*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi), İzmir 2013.

Bademli, Raci, “Türkiye’de Kentsel Araştırmaların gelişimi: 1974-1984”, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, der. Sevil Atauz, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay., Ankara 1988, s. 295-309.

Birinci, Ali, "Besim Atalay", *Tarih Yolunda Tanındıklarım*, Hitabevi Yay., Ankara 2016, s. 143-164.

_____, "Mehmet Behçet Yazar", *Edebiyatçılar Âlemi: Edebiyatımızın Unutulan Şimaları*, Yay. haz. Mustafa Everdi, 21.Yüzyıl Yay., Ankara 1999, s. 7-12.

Caunce, Stephen, *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, Tarih Vakfı Yurt Yay., çev. Bilmez Bülent Can, Alper Yalçınkaya, İstanbul 2001.

Danacıoğlu, Esra, *Geçmişin İzleri: Yanbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2001.

İzzet Derveze, *Osmanlı Filistininde Bir Posta Memuru*, terc. Ali Benli, Klasik Yayınları, İstanbul 2007.

Erzi, Adnan Sadık, "Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Yayınları", *Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976, s. XXI-XLIV.

Eyice, Semavi, "Bir İstanbul Tarihçisi: İhtifalci Mehmed Ziya Bey", *İstanbul*, s. 6, İstanbul 1993, s. 121-126.

_____, "İhtifalci Mehmed Ziya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C XXI, s. 559-560.

_____, "Mehmed Raif Bey", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C V, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yay., İstanbul 1994, s. 363-364.

_____, "Mehmed Raif Bey", *Üsküdarlı Meşhurlar*, İstanbul 2012, s. 260-263.

İlku, Ahmed Kemal, *Çin-Türkistan Hâtıraları, Şanghay Hâtıraları*, haz. Yusuf Gedikli, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999.

Karavelioğlu, Murat A., "İhtifalci Mehmet Ziya Bey ve İstanbul ve Boğaziçi Adlı Eseri", *İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine İstanbul*, ed. Feridun Emecen, Kitabevi, İstanbul 2010, s. 335-349.

Keleş, Ruşen, "1951-1960 Yıllarında Kent Araştırmaları", *Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, der. Sevil Atauz, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay., Ankara 1988, s. 269-282.

Kent Hafıza Merkezleri Kent İhtisas Kütüphaneleri, Kent Arşivleri ve Kent Müzeleri Sempozyumu Bildiriler ve Tartışmalar Kitabı, Detay Yay., Ankara 2010.

Koyuncu, Ergin, *Karaman ve İçel Tarihi Hakkında Türkçe Bir El Yazması*, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2010.

Mehmed Refik Bey- Mehmed Behçet Bey, *Beyrut Vilayeti*, C I, Beyrut, Vilayet Matbaası, 1333-1335.

Mehmed Şerif, *Azerbaycan ve İnkılabı*, İstanbul 1921.

Mehmet Zeki, *Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi*, III, 1930-1932, İstanbul, Hamit Matbaası.

Neumann, Christoph K., “Panel: Yerel Tarih Çalışmalarının Kentlerin Bugünleri ve Gelecekleriyle İlişkilendirilmesi” *Yerel Tarihçilik, Kent, Sivil Girişim: Yerel Tarih Grupları Deneyimi*, ed. Funda Çelebi, İstanbul 2001, s. 105-113.

Oğuzoğlu, Yusuf, “Yerel Tarih”, *Türkiye’de Tarihyazımı*, ed. Vahdettin Engin-Ahmet Şimşek, Yeditepe Yay., İstanbul 2011, s. 405-420.

Özcan, Ömer, “Azerbaycanlı Mehmet Şerif Bilgehan ve Namık Kemal”, *Türk Yürü*, S. 400, İstanbul 2020, s. 40-45.

Özdingç, Tuba, *Mehmet Muhlis Koner (Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri)*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2013.

Özkul, Ali Efdal – Özsezer, Mete- Tufan, Hüseyin, “Kıbrıs Eğitim Tarihinde Önemli Bir Müfettiş: İbrahim Hakkı Bey”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXII / 1, 2017, s. 130-143.

Sapancalı Hüsnü, *Karamanoğulları Hayât ve Vakâyi’Tarihîyeleri*, Yay., haz. Nevzat Topal, Kömen Yayınları, Konya 2010.

Seyirci, Musa Seyirci, *Antalya Müzesi Kurucusu Süleyman Fikri Erten Armağanı*, Antalya Müzesi Yay., Antalya 1994.

Somel, Selçuk Akşin, *Yerel Tarih Araştırmaları İçin Kılavuz*, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 2000, <http://samsun01.blogcu.com/yerel-tarih-arastirmalari-icin-kilavuz-i/726792>.

Tekeli, İlhan, “Yerel Kavramı Üzerine Bazı Yorumlar”, *Yerel Tarihçilik, Kent, Sivil Girişim -Yerel Tarih Grupları Deneyimi-*, ed. Funda Çelebi, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 2001, s. 186-188.

_____, “Türkiye’de 19. Yüz Yıl Ortalarından 1950’ye Kadar Kentsel Araştırmanın Gelişimi”, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, , der. Sevil Atauz, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay., Ankara 1988, s. 239-268.

Topçu, Güngör, *Atatürk'ün Tarih Öğretmeni Mehmet Tevfik Bilge*, Berikan Yayınevi, Ankara 2006.

Tunç, Taner, *Mehmet Behçet Yazar'ın Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, (Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Manisa 2014.

Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973.

Türk Bahçesi, 1/1, Sinop 1339.

“Yerel Tarih Grupları Projesi”, <http://tarihvakfi.org.tr/ProjeDetay/yereltarihgruplariprojesi/21> (05/15/2015).

Ekler**Ek 1: 1839-1923 Yılları Arasında Yazılmış Yerel Tarih Çalışmaları**

Sıra	Yazar	Eser	İlgili Şehir / Bölge
1	Mehmed Ziya	Alem-i İslamiyet: Açe Tarihi	Açe
2	Halid Eyyup	Nebze fi Tarihi'l-Afgan	Afganistan
3	Judasz Tadeusz Krusinski	Tarih-i Afgan	Afganistan
4	Yenişehirizade Halid Eyüb	Tarihçe-i Afganistan	Afganistan
5	Mir Abdulkerim b. Mir İsmail Buhari	Tarih-i Hanat-ı Afgan ve Kabil ve Buhara ve Hokand	Afganistan - Buhara- Hokand
6	Hüseyin Hüsameddin Yaşar	Amasya Tarihi	Amasya
7	Mustafa Vazih Efendi	Belâbilü'r-Râsiye Fî Riyâz-ı Mesâilî'l-Amâsiyye	Amasya
8	Muhittin Celal	Tarihte Ankara Vilâyeti	Ankara
9	Süleyman Fikri (Erten)	Antalya Livası Tarihi	Antalya
10	Ali Galib	Arnavutluk ve Arnavutların Ahvaline Dair Tarih	Arnavutluk
11	Derviş Hima	Musavver Arnavut	Arnavutluk
12	Sava Efendi	Arnavudluk ve Arnavudlar	Arnavutluk
13	Ali Merdan (A.M.) (Topçubaşı)	Azerbaycan'ın Teşekkülülü	Azerbaycan
14	Mehmed Şerif Efendizade	Azerbeycan ve İnkılabı	Azerbaycan
15	Mustafa Ziya Bey	Rehnüma-yi Bağdat	Bağdat
16	İshak Hakkı	Balıkesir Rehberi	Balıkesir
17	İsmail Hakkı (Uzunçarşılı)	Karesi Meşâhiri, Ulemâ ve Meşayih Fash	Balıkesir
18	İsmail Hakkı (Uzunçarşılı)	Karesi İdadî, Sultani, Lisesine Mahsûs Sâlnâme	Balıkesir
19	Ustaoğlu Mahmud Midhat	Batum ve Artvin Tarihi	Batum ve Artvin
20	Mehmet Refik (Temimi) - Mehmet Behçet (Yazar)	Beyrut Vilâyeti. 2 Cilt	Beyrut
21	Salih bin Yahya	Tarih-i Beyrut	Beyrut
22	Midhat Kemal	Ayanlar devrinde Bolu. 1224-1227	Bolu
23	Ali Şadi	Bosna-Hersek yâhûd Osmanlıların Alsas-Loren'i	Bosna Hersek
24	Seyfeddin Fehmi	Saray Bosnada Ebniye-i Hayriyenin Musavver Tarihi	Bosna Hersek
25		BOSNA ve Hersek	Bosna Hersek
26	Ahmed Hamdi Paşa	Bulgar Tarihi	Bulgaristan

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı'da Yerel Tarih Çalışmaları
ve Yerel Tarih Yazarı Olarak Muallimler

679

27	İbrahim Refet	Bulgaristan ahvali, Yadigar-i esaret	Bulgaristan
28	Ragıp Rıfka Bey	Musavver Bulgaristan	Bulgaristan
29	Abdülkadir Bey	Bursa Tarihi Kılavuzu	Bursa
30	Abdülkadir Bey	Bursa Rehberi	Bursa
31	Ali Asaf Bey	Hüdavendigâr Vilayeti Coğrafya ve ahval-i Umumiyesi	Bursa
32	Fuad Şihab	Hüdavendigâr Vilayetinin Ahval-i Coğrafyası	Bursa
33	Hasan Taip	Hatıra yahut mirat-ı Bursa	Bursa
34	İsmail Belig Efendi	Tarih-i Bursa	Bursa
35	Lamii Çelebi Bursalı	Şhrensiz-i Bursa	Bursa
36	Marie de Launay - Bonkowski Bey	Bursa ve Civarı	Bursa
37	Mehmed Ziya Bey	Bursa'dan Konya'ya Seyahat	Bursa
38	Mehmet Şemseddin (Ulusoy) Bey	Yâdigâr-ı Şemsi	Bursa
39		Musavver rehber-i seyyahın. Bursa ve civarı. Dersaadetten Bursaya	Bursa
40	Ali Rıza Paşa	Mirat el- Cezayir	Cezayir
41	Ali Rıza Seyfi	Çanakkale Boğazı re civarı	Çanakkale
42	Nusret Ali Han Dehlevî	Çin Maçın	Çin
43		Tarih-i Çin Maçın	Çin
44	Nazmi	Dağistan Vilayeti : coğrafi, sevkulceysi, tarihi ve istatistiki vaziyeti	Dağistan
45	Ali Emiri	Osmanlı Vilâyat-i Şarkiyesi Diyarbakır Vilayeti	Diyarbakır
46	Sait Paşa	Diyarbakır Tarihi	Diyarbakır
47	Ahmed Bâdi Efendi	Riyâz-ı Belde-i Edirne	Edirne
48	Kenan - Nazmi	Edirne'de Altı Ay. Musavver Edirne Tarih-i Mahsuriyeti	Edirne
49	Osman Rıfat Bey	Edirne Rehnüması "Tarihçe 763- 1333 hicri seneleri"	Edirne
50	Mehmet Nusret (Som) Efendi	Tarihçe-i Erzurum Yahut Hemşehrilere Armağan	Erzurum
51	Hüseyin Kami Hanyevi	Girit Tarihi	Girit
52	Kavurzâde İbrahim Reşad Efendi	Girit Tarihi	Girit
53		Girit Mazisi Hali İstikbali 1. Kısım	Girit

54	Reşit		Hadramut
55	Eyüb Sabri Paşa	Miratü'l-Haremeyn, Mirat-ı Ceziretü'l-Arab	Haremeyn
56	Hasan Tahsin	Coğrafya ve tarih-i hitta-i Hicaziye ve evsaf-ı Haremeyni'ş-Şerifeyn	Haremeyn
57	Mehmet Emin el-Mekki	Hulefa-yı İzam-ı Osmaniye Hazaratının Haremeyn-i Şerifeyndeki Âsâr-ı Mebrure ve Meşkure-i Hümayunları	Haremeyn
58	Şikarizade Ahmed Efendi	Tayyibet el-Ezkâr. (Mekke ve Medine Hak.) Nşr. Hasan Tahsin	Haremeyn
59	Muharrem Hilmi Efendi	Harput Tarihi	Harput
60	Ahmed	Hayfa Seyahatnâmesi ve Tarihi	Hayfa
61	Ali Suavi	Hive	Hive
62	Mageman	Hive Seyahatnâmesi ve Tarihi Trc. Ahmed Şükrü	Hive
63	Ahmed Kemal Habibzade	İsporat Adaları ve Tarihçesi	İsporat Adalar
64	Aleksandr Konstantinidi Paşa	Tarih-i Ayasofya	İstanbul
65	Celal Esad Arseven	Eski Galata ve Binaları	İstanbul
66	Celal Esad Arseven	Eski İstanbul Abidat ve mebanisi	İstanbul
67	Celal Esad Arseven	Kadıköy hakkında tetkikat-ı beldiyye	İstanbul
68	İmamzade-Muhammed Es'ad b. Abdullah Konevi	Feth-i Konstantiniye ve Tarif-i Ayasofya	İstanbul
69	Konstantios Efendi	Heyet-i sabika-i Konstantiniye	İstanbul
70	Kostantius	Heyet-i sabika-ı Kostantiniye	İstanbul
71	Mehmed Raif Bey	Mirat-i İstanbul	İstanbul
72	Mehmed Raif Bey	Topkapı Saray-ı Hümayûnu ve Parkının Tarihi	İstanbul
73	Mehmed Raif Bey	Sultân Ahmed Parkı ve Âsâr-ı Atıkası	İstanbul
74	Mehmed Ziya	İstanbul ve Boğaziçi. 2 Cilt	İstanbul
75	Mehmed Ziya Bey	İstanbul'daki Asar-ı Atika Hakkında Muhtasar Malumat	İstanbul
76	Mehmed Ziya Bey	Kariye Câmi-i Şerifi	İstanbul
77	Mustafa Suad Bey	Haritalı İstanbul Rehberi yahut İstanbul Tarihçesi	İstanbul
78	Ginobery	İşkodra Kalesi	İşkodra
79	Mehmed Arif	Musavver Yeni Japonya	Japonya

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı'da Yerel Tarih Çalışmaları
ve Yerel Tarih Yazarı Olarak Muallimler

681

80	Hacı Mustafa Mahir	Kafkasya Kabilelerinin Âlâmât ve Ümeralarının Hikâyât ve Vâkıaları	Kafkas
81	İsa Ruhi (Koray) Paşa	Kafkas Tarihi	Kafkas
82	Yusuf İzzet Paşa	Tarihü'l Kafkas	Kafkas
83		Kafkasya ve Asya-yı vusta ve Türkistan vilayetleri Buhara ve Hive Hanlıkları	Kafkasya
84	İsmail Hakkı Tevfik (Okday)	Afrika'da Alem-i İslam Külliyyatından: Kamer Adaları; 1	Kamer Adaları
85	Kamil Kaptan	Karadağ	Karadağ
86	Hüsni Bey	Karamanoğulları Hayat ve Vekâyi'-i Târihiyyeleri	Karaman
87	Hüsni Bey	Karaman Ahval-i İçtimaiye Coğrafiye ve Tarihiyyesi	Karaman
88	Süleyman Faik	İçil ve Karaman Tarihi	Karaman - Mersin
89	Mehmed Atf Efendi	Kaşgar Tarihi	Kaşgar
90	Ahmed Nazif Efendi	Mirat-ı Kayseri	Kayseri
91	Halil Ethem Eldem	Kayseriye Şehri	Kayseri
92	İbrahim Hakkı - Mustafa Mithat	Muhtasar Kıbrıs coğrafyası ve Muhfasar Kıbrıs tarihi	Kıbrıs
93	Ziver	Kıbrıs Tarihi	Kıbrıs
94	Ahmed Cevdet Paşa	Kırım ve Kafkas tarihçesi	Kırım - Kafkas
95	Ferid Bey - Mehmed Muhlis Bey - Mümtaz Bahri Bey - Faik Bey	Konya Rehberi	Konya
96	Mehmed Ziya Bey	Konya Seyahati Hatıratından	Konya
97	Abdulaziz Halil Çıkıntaş	Tuhfetü'l Kudüs	Kudüs
98	Ebu'l-Yümn el-Uleymi	el-Ünsü'l-celil bi-tarihi'l-Kudüs ve'l-Halil I-II Cild	Kudüs
99	Hıfz-ı Belig	Tarih ve Fezâil-i Kudüs-i Şerif	Kudüs
100	Mehmed Cemil Bey (Bilsel)	Tarihçe-i Harem-i Şerif-i Kudsi	Kudüs
101	Tunalı Hilmi	Makedonya Mazisi, hali, istikbali	Makedonya
102	Mehmet Tevfik Bilge	Manastır Vilâyetinin Tarihçesi	Manastır
103	Besim Atalay	Maraş Tarihi ve Coğrafyası	Maraş
104	Abdusselam Efendi	Mardin	Mardin
105	Katip Ferdi	Mardin Mülûk-i Artukiyye Tarihi Nşr. Ali Emiri	Mardin
106	Eyüb Sabri Paşa	Miratü'l-Haremeyn, Mirat-ı Medine	Medine

107	Ahmed Kemal Habibzade	Mufassal Meis Ceziresi Tarihi	Meis
108	Eyüb Sabri Paşa	Miratü'l-Haremeyn, Mirat-ı Mekke	Mekke
109	Mehmet Efendi Baldirzade	Tarih-i Mekke	Mekke
110	Abdurrahman b. Hasan	Tarih-i Mısır Müt. Mustafa Behçet	Mısır
111	Ahmed Muhtar	Mısır Tarihi	Mısır
112	Haydar	Mısır Tarihi	Mısır
113	İsmail Hakkı	Edvâr-ı Mısır yahud, Tarih-i Mısır-ı Kadime Bir Nazar-ı İcmâlî	Mısır
114	Muhsin Mehmed Bey (Bandırmalı-zade)	Afrika Delili	Mısır
115	Süleyman Vedad	Mısır Tarihçesi	Mısır
116	Yusuf Rıza	Mısır ve Ordusu	Mısır
117	Milash Durmuşzâde Mehmed Sadık Ef	Milâs Tarihçesi	Milas
118	Abdullah	Musul Tarihi	Musul
119	Hafız Arif Efendi	Rodos ceziresi hakkında malumat-ı muhtasara	Rodos
120	Ziver	Rodos Tarihi: Osmanlıların Tarihi-i Zabuna Değın Vukuatı Musavvirdir	Rodos
121	Mehmed Arif İsmetzade	Gürcü Köyleri	Samsun
122	Hüseyin Hilmi (Uluğ)	Sinop Kitabeleri	Sinop
123	Hikmet Şerif Bey	Tarih-i Siyam	Siyam (Tayland)
124	Mehmet İbn Ali İbn Zeynelabidin	Tercume-i Risale-i Sudan	Sudan
125	Ömer Kamil	Sudan-ı Mısır	Sudan
126	İlyas Diyap Matar	Kitab-ül ukudüd durriye fi tarih-il memleket-is Suriye	Suriye
127	Mustafa Lütfi	Şam Tarihi	Şam
128	Sadık El-Müeyyed Paşa	Fütüh el-Şam	Şam
129	Vakidi, İmam Muhammed	Tarih-i Fütuh el-Şam Mütercimi -Sadık el-Müeyyed Paça	Şam
130		Kitab-i Ziyaretü'l-Şam	Şam
131	Ahmed Bey	Kitabü'l-menhelü'l-Azb Fi Tarihi Trablusgarb	Trablusgarb
132	Ebu Abdullah Mehmet Bin Halil Galbun	Tarih-i İbn Galbun (Trablusgarp Tarihi)	Trablusgarb
133	Ebulmuzaffer Receb	Trbalusgarb Ahvali, Yeni Dünya	Trablusgarb
134	Hasan Safi Bey	Trablusgarp Tarihi	Trablusgarb

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı'da Yerel Tarih Çalışmaları
ve Yerel Tarih Yazarı Olarak Muallimler

683

135	Mahmud Naci - Mehmet Nuri	Trablusgarb Vilâyeti	Trablusgarb
136	Ömer Suphi Bey	Trablusgarp ve Bingazi ile Sahra-i Kebir ve Sudan Merkezi	Trablusgarb
137	Şakir Şevket	Trabzon Tarihi	Trabzon
138	Mahmud Sıdkızâde Abdülhay Şükrü	Tuna	Tuna
139	Johann Cristoph Friedrich Von Schiller	Musavver Türkistan Tarihi ve Seyahatnâmesi Trc. Kolağası Ahmed Ef.	Türkistan
140	Salih Asım	Üsküb Tarihi	Üsküb
141		Van Tarihi ve Kürtler Hakkında Tettebbuat	Van
142	Ahmed Raşid Paşa	Tarihi Yemen ve Sana	Yemen
143	Atıf Paşa	Yemen Tarihi	Yemen
144	Doktor İsmail İbrahim Bey	Yemen: Tarihi, İktisadı, İctima'ı	Yemen
145	Hasan İlmi Giridi	Mirat el-Yemen	Yemen
146	Hasan Kadri Bey	Yemen ve Hayatı	Yemen
147	Hüseyin Hüsnü	Necit Kıtasının Ahval-i Umumiyesi	Yemen
148	Mehmed Memduh Paşa	Yemen Kıtası Hakkında Bazı Mütalaâtum	Yemen
149	Mehmed Memduh Paşa	Miftah-ı Yemen	Yemen
150	Nurettin	Yemen Layihası	Yemen
151	Zühtü	Mirat el-Yemen	Yemen
152	Ahmed Eğribozi	Tarih-i Kudema-yı Yunan ve Makedonya	Yunanistan
153	Aleksandr Konstantinidi Paşa	Tarih-i Yunanistan-ı Kadim	Yunanistan
154	Mehmed Rüşdü	Zengibar Hakkında Malumat-ı Mufassala	Zengibar

